

EESTI ETTEVÕTLUSKÕRGKOOI MAINOR

Loomemajanduse Instituut

Rõivadisaini eriala

Virve Toom

**KAHEKSAKAND EESTI RAHVUSMUSTRITES JA NÜÜDISAJA
DISAINIS (PRAKTILINE TÖÖ: SAANITEKIST DISAINMANTLIKS)**

Lõputöö

Juhendaja: Astri Müül, MA

Tallinn 2013

Olen koostanud lõputöö iseseisvalt.
Kõik töö koostamisel kasutatud teiste
autorite tööd, põhimõttelised seisukohad,
kirjalikest allikatest ja mujalt pärinevad
andmed on viidatud.

Autor V. Toom

(allkiri ja kuupäev)

SISUKORD

RESÜMEE	4
RESUME.....	5
SISSEJUHATUS	7
1. KAHEKSAKAND EESTI RAHVUSMUSTRITES	8
1.1. Rahvariie kui rahvuslik uhkus	8
1.2. Ärkamisaeg.....	9
1.3. Kaheksakand ornamendi levik.....	10
1.4. Tähendus	12
1.5. Kaheksakanna motiiv silmuskudumites	15
1.5.1. Kindakirjad.....	16
1.5.2. Sukad-sokid.....	18
1.5.3. Kampsunid	19
1.6. Kaheksakand tikituna, vöökirjades ja graveerituna	20
1.6.1. Tikandid	20
1.6.2. Vööd	23
1.6.3. Sõled	24
1.7. Vaibad ehk tekid	24
2. KAHEKSAKAND ORNAMENDI KASUTUS TÄNAPÄEVA EESTIS.....	26
2.1. Piirkondlike rahvariide komplektide kasutamine	26
2.2. Üksikute rahvuslike detailide kasutamine rõivastuses.....	27
2.3. Kaheksakand ornamendi kasutus käsitöötajate poolt.....	29
2.4. Tähenduse muutus nüüdisajal.....	30
2.4.1. Ankeetküsitluse läbiviimine, meetodid ja korraldus	30
2.4.2. Uuringu tulemuste analüüs.....	31
3. DISAINMANTLI VALMIMINE	37
3.1. Saanitekk inspiratsiooni allikana	37
3.2. Mudelite ja materjalide valik	40
3.3. Töö käik.....	42
KOKKUVÕTE	46
KASUTATUD ALLIKMATERJALID	47
Lisa 1. Eesti rahvarõivarühmad 19. sajandi esimesel poolel.....	49
Lisa 2. Kaheksakand ornamendi levik Eestis 19.sajandil	50
Lisa 3. Uurimuse küsimustik	52
Lisa 4. Respondentide andmed	55
Lisa 5. Saanitekist inspireeritud ülerõivaste kollektsioon.....	57

RESÜMEE

Kaheksakand on ornament, mille kasutus tänapäeva Eestis on väga laialdane. Kaheksakanda kohtame kudumitel, rõivastel ja sisustustekstiilidel. Eriline koht on kaheksakanna kasutusel rahvuslikus stiilis disainrõivastel ja ka Eesti rahvariidel.

Töö üheks eesmärgiks on uurida kaheksakand ornamendi kasutust ja levikut Eesti rahvusornamentikas ning sellega seoses tähele panna kaheksakannaga seotud uskumusi ja traditsioone. Töö teine eesmärk on jälgida ornamendi kasutust nüüdisaja rõivatekstiilides. Uurida, kui palju on kaasaja inimesed teadlikud muistsetest kaheksakannale omistatud nimedest, tähendustest ja uskumustest ning millist tähendust kannab see ornament tänapäeva inimese jaoks.

Käesoleva töö praktilise osana valmib saanitekist inspireerituna kaheksakand ornamentidega kaunistatud disainmantel.

Antud teema uurimiseks on kasutatud vastavasisulist kirjandust ning infot internetist. Samuti külastatud Tartus Eesti Rahva Muuseumis ning tutvunud ekspositsiooniga, et koguda informatsiooni tõstatatud teema kohta. Välja selgitamiseks tänapäeva inimeste teadmisi ja emotsioone kaheksakanna kohta, viidi läbi uurimus, milles kasutati ankeetküsitlust.

Uurides püstitatud teemat, võib tõdeda, et kaheksakand on seotud paljude rahvaste kultuurilugudega ning selle tähendus on muutunud ajas ja ruumis. Vanade eestlaste jaoks oli kaheksakanna märk üks olulisemaid. Enimlevinud uskumus oli aga, et kaheksakand ornament ravib ning kaitseb halva eest. Seega kasutati seda ornamendi rõivastusel mitmetes Eesti paikades väga sageli.

Ka tänapäeva Eestis on kaheksakand väga levinud. Küsimustikule vastanute vastustest võib järeldada, et tänapäeva eestlase jaoks on vanad kaheksakannale omistatud tähendused ja uskumused minetanud oma aktuaalsuse ning on kujunenud uued seosed ja tähendused. Kõige enam peetakse kaheksakand ornamendi rahvuslikkuse sümboliks.

Kaheksakand on nii muistsetele kui ka tänastele eestlastele olnud armastatud ja enimkasutatud ornamendiks.

RESUME

OCTAGONAL PATTERN STYLE ORNAMENT IN ESTONIAN NATIONAL PATTERNS AND IN CONTEMPORARY DESIGN (PRACTICAL WORK: DESIGN COAT INSPIRED BY SLEIGH BLANKET)

Octagonal pattern style ornament is used widely in contemporary Estonia. Octagonal pattern style ornament can be seen on knitting, on clothing and on textiles used in interior design. Also, there's a special place for octagonal pattern style use in Estonian design clothing and national clothing.

One of the goals for this research is to explore the use and spreading of octagonal pattern style ornament in Estonian national ornamentica, and to note through it different beliefs and traditions in Estonian cultural history. The second objective of the research is to investigate the use of ornament in contemporary clothing textiles; to research how much knowledge people now have about ancient names applied to octagonal pattern, its meanings and beliefs connected to it.

The practical part of this current study is to make a design coat with octagonal pattern style ornaments which was inspired by a sleigh blanket.

Substantive literature and information found in internet was used to study this subject. Also, in order to gather information and materials for the topic raised in this research I went to Estonian National Museum in Tartu to get acquainted with the exposition. In order to find out about nowadays people's knowledge and emotions on octagonal pattern style ornament, a research was done where a questionnaire was used.

While examining the stated topic, it can be seen that octagonal pattern style ornament is associated with stories from many different cultures and its meaning has changed over time and space. Octagonal pattern style ornament was one of the most important for old Estonians. Most spread belief was that octagonal pattern style ornament has healing abilities and that it can protect from harm. Thus, that ornament was used very often on garments in various places in Estonia.

Octagonal pattern style ornament is still being used in Estonia. Based on the results from questionnaire it can be concluded that the meanings and beliefs behind octagonal pattern have lost their topicality. New ties and meanings have developed. Carrying a national symbol is most spread meaning of octagonal pattern style ornament today.

Octagonal pattern style ornament has been loved and most used ornament for both, ancient and today's Estonians.

SISSEJUHATUS

Iga rahva riietuses peegeldub tema kultuur ja tavad. Ka rahvariided väljendavad neid loonud ja kandnud inimeste kombeid, traditsioone ja uskumusi. Vaadates meie rahvarõivaid ehk 19. sajandi talurahva pidurõivaid, võime näha neis hoolt ja ilumeelt, mida naised ja neid kaunist käsitööd tehes väljendasid.

Esiemade valmistatud rõivaid vaadates ja uurides torkab silma, et mõned mustrid on enam levinud kui teised. Kaheksakand ornament on just taoline eriliselt armastatud ja kasutatud mustrikiri, mida võib leida erinevatest sajanditest pärit rõivastusel, kodutekstiilidel ja tarbeesemetel, samuti ka peremärkidel ja hoonete kaunistustel.

Autori eesmärgiks on uurida kaheksakand ornamendi kasutust ja levikut 19. sajandi Eesti rõivatekstiilides. Uurida, mis on kaheksakand ornamendi laialdase leviku põhjusteks. Vaadelda rahvusliku ornamendi arengut koos üldise rahvariiete väärtustamise tõusuga. Samas tähele panna vanarahva poolt ornamendile omistatud tähendusi ning uskumusi.

Ka tänapäeva Eestis on kaheksakand ornament laialt levinud motiiv nii disainrõivaste kui käsitöömeistrite loomingus. Nii on autori eesmärgiks jälgida ornamendi kasutust nüüdisaja rõivatekstiilidel. Selleks, et teada saada, kui palju on kaasaja inimesed teadlikud muistsetest kaheksakannale omistatud nimedest, tähendustest ja uskumustest ning millist tähendust kannab see ornament tänapäeva inimese jaoks on plaanis läbi viia uuring kasutades ankeetküsitlust. Küsitluse tulemused aitavad välja selgitada, kas kaheksakand on tänapäeva inimese jaoks lihtsalt ilus ornament või kannab see tänagi oma sõnumit?

Töö praktilise osana valmib saanitekist inspireerituna kaheksakand ornamentidega kaunistatud disainmantel. Töö viimases osas põhjendab autor, miks just saanitekk on inspireerinud looma disainmantlit ning annab ülevaate materjalide valikust. Samuti kirjeldab autor disainmantli valmimise protsessi.

1. KAHEKSAKAND EESTI RAHVUSMUSTRITES

Selleks, et mõista ühe motiivi kasutust ja levikut Eesti rahvusmustrites, tuleb eelnevalt vaadelda ka rahvariite üldist kujunemislugu ning hinnangute muutumist rahvariite ja rahvuslike elementide kohta aja jooksul.

Eesti rahvarõivaste all mõistame peamiselt feodaalajal kantud talurahva pidurõivaid. Tegelikult pärinevad mitmed rahvarõivaste elemendid, samuti kandmisega seotud traditsioonid feodalismiperioodist palju varasemast ajast. (Kaarma & Voolma, 1981: 14)

Eesti rahvarõivad on paljude sajandite pikkuse ajaloolise arengu ja loomingu tulemus. Rõivaste kuju ja kaunistused peegeldavad ajaloolisi traditsioone, tootlike jõudude arenemise taset, kliimatingimusi ja rahva põhilisi elatusallikaid. Eesti rahvarõivad jagunevad mitmeks kohalikuks rühmaks (lisa 1), mis on piirkonniti erineva ajaloolise arengu tulemus. (Moora, 1957: 7-9)

1.1. Rahvarie kui rahvuslik uhkus

Sajandite vältel on Eesti rahvarõivaste arengule mõju avaldanud nii kõrgemate seisuste moed kui ka naaberrahvaste rahvariided. Kõige enam mõjutasid siiski külaühiskonna rõivastust väljakujunenud rõivastustraditsioonid ja -tavad. Rahvariided tähistasid teatavas mõttes ka seisuslikku ja rahvuslikku kuuluvust; lisaks sellele kujutasid nii argi- kui ka piduriided endast keerulist märkide süsteemi, viidates nii kandja sotsiaalsele seisundile, perekonnaseisule kui ka eale. (Õunapuu, 30.10. 2012)

Sajandeid raske feodaalse surve all elanud rahval ei olnud kerge säilitada oma rahvusliku rõivastuse ilu ja veel vähem seda edasi arendada. Kuid seda tehti raskete olude kiuste. Öötundidest võtsid neiud ja naised lisa, et valmistada ja kaunistada rõivaid, mis olid tihedalt seotud rahvakommete ja -pidudega. Kasutatavad mustrid ja motiivid kandusid põlvest põlve. Rahvarõivaste värvikombinatsioonides, ornamentides ja ehetes ilmnevad rahva tõekspidamised ning kunstimeisterlikkus. Põliste ehete ja ornamentide järjepidevas säilitamises avaldus eesti rahva püüd kaitsta oma kultuuri võõraste rõhujate vastu. Rahva seas oli levinud arvamused, et rõivad võivad kaitsta õigusteta rahvast võõra, valitseva klassi ülekohtu eest. (Moora, 1957: 10)

1.2. Ärkamisaeg

19. sajandi teisel poolel levis üha enam linlik elulaad, sellega seoses muutus ka riietus. Rahvarõivad taandusid igapäevasest kasutusest. Uuendustega läksid kaasa kõigepealt mehed, sest talu peremehel kui majapidamise esindusisikul oli rohkem ametlikke asjaajamisi ja ringiliikumist ning seega ka enam kokkupuuteid uuelaadse riietusega. Uuendusteks innustas talupoega soov ennast näidata edukama, jõukama ning sotsiaalses staatuses edasipürgivamana. Üleminek linlikule riietusele toimus siiski järk-järgult, rahvarõivakostüümi hakati tasapisi täiendama moodsamate riietusesemetega, näiteks põlvpükste asemel hakati kasutama pikki pükse. Naisterõivastus muutus linlikuks tunduvalt hiljem kui meestel. (Puppart, 2011: 10)

Samal ajal rahvarõivaste kadumisega igapäevasest kasutusest tärkas rahvuslik liikumine, et rõhutada eesti rahvariide ilu ja selle tähtsust rahvuslikust seisukohast. Kirjutati rahvariiete ausse tõstmise ja alalhoidmise vajalikkusest ja tähtsusest ning soovitati neid taas kasutusele võtta. Eriti oluliseks peeti rahvariiete kandmist rahvuslikel pidudel. K. A. Hermann arvas 1886.aastal, et rahvariiete kadumisega näitab eesti rahvas, et ta ei ole oma esivanemate vääriline. Teine, kes eesti rahvariide ilu ja erinäolisust ülistas ning nende alalhoidmise ja kandmise tähtsust rõhutas ja õhutas, oli C. R. Jakobson. Kõigi nende soovide ja üleskutsete taga, millega püüti rahvariiete kandmist taaselustada, oli üks mõte: eesti rahvas jäägu truuks iseendale. (Manninen 2009: 15)

Rahvariiete elushoidmine ei olnud ainus ärkamisaja eesmärk. Kohalikest võrsunud haritlaskond ärgitas eestlasi pöörduma taas oma juurte juurde ja uhkust oma päritolu ja keele üle. Sel ajal pandi alus esimesele emakeelsele ajalehele Perno Postimees, asutati pillimängu- ja lauluseltse ning arendati sotsiaalpoliitilist elu. Loodi ja lauldi isamaalisi laule mis kulmineerus esimese üldlaulupeoga Tartus 1869. aastal. Lauljaid kogunes üle Eesti ja kuna riided olid sajandeid olnud nii territoriaalsuse, rahvuslikkuse kui ka seisuslikkuse märgiks, siis said rahvuslike liidrite õhutusel just rahvariided laulupeolistele pidulikeks esinemiskostüümideks. (Puppart, 2011: 11)

19. sajandi lõpukümnenditel kõlanud kiidulaul rahvariide ilule ja olulisusele rahvuslikust vaatepunktist ei tähendanud aga seda, et rahvariided pidid jääma selliseks nagu esivanemad neid kandsid. Pastelde asemel propageeriti kenasid kingi ja takuse materjali asemel valgest peenikesest ilusast linasest riidest rõivast. Rahvariie pidi tehtama ilusamaks, peenemaks ja

paremaks. Eesti neidusid ja naisi õhutati õppima kuduma niisugust riidet, mis ületaks poeriide kvaliteedi. (Manninen 2009: 17)

Rahvuslikkuse tõusulaine, mis 1880. aastaiks oli saavutanud oma haripunkti taandus venestusaja saabudes ning jäi mõõnaperioodi 20. sajandi alguses. (Pupart, 2011: 12)

1.3. Kaheksakand ornamendi levik

Ornament, ladina keeles *ornare*, tähendab kaunistama. Nii on aegade jooksul kaunistatud rõivaid ja muid tekstiile, majapidamisriistu ning hooneid erinevate kirjade, mustrite, ornamentidega. Igal kasutatud mustril või ornamendil on olnud ka kindel tähendus ja sõnum.

Osa märkidest ja sümbolitest on ajas ja ruumis läbinud suuri vahemaid, teised on jäänud lokaalselt kasutatavateks. Tegijalt tegijale kandudes mustrid muutusid ja teisesid. Tihti muutus ka nende algne sõnum ja tähendus. Ka Eesti mustrites on kasutamist leidnud hulgaliselt rahvusvaheliselt tuntud ornamente ja sümboleid. Ehe näide on kaheksakand, mis on mujal maailmas ja eesti rahvakunstis ilmselt kõigist märkidest kõige enam kujutatud sümbol. Samas on paikkonniti ja ka ajas kaheksakand ornamendi tähendus muutunud, seega ei tohiks mujal tuntud kirjeldusi üks-üheselt siduda vastava Eestis kasutatud ornamendiga, kui puuduvad otsesed sellekohased ülestähendused. (Reemann, 2009:5)

Kaheksanurkne rist on tuntud nii Euroopas kui islamimaailmas. Gooti kirikuarhitektuuris olid levinud kaheksakanna-kujulised roidvõlvad, eriti koorivõlvina. Kiriklikes tekstiilides oli Bütsantsis kaheksakannamotiiv juba 7.-8. sajandil kasutusel ja vastavaid tekstiile eksporditi sealt ka Lääne-Euroopasse. Samuti näeme seda motiivi Vahemeremaade mosaiikides. 15. sajandi Madalmaade maalikunstis on kaheksakand sageli esinev motiiv pühapiltide põrandaparketi ruudustikus ja madonna jalge ette laotatud vaibal. Hiljem, 16. sajandil aitasid kaheksakannale tuginevaid geomeetrisi mustreid tekstiilides levitada populaarsed trükitud mustriamatud ja –lehed, mida laialdaselt kasutati eeskujuna esmajoones tikkimisel. 16. sajandi mustriamatute otsesed või kaudsed mõjud on igati ootuspärased ka eesti tekstiilikunstis. Motiivide endi kasutamine aga seostub siingi juba varasema kirikliku kunstiga. (Artla, 1.11.2012)

Eesti rahvarõivaste mustrites on ülekaalukalt geomeetrilised kujundid. Algmotiivide ja nende tuletiste ühendamine ornamendiks ehk mustrikirjaks on toimunud väga mitmel viisil, samuti on olnud varieeruv motiivide paigutus vastavalt tegija ilumeelele ja kunstimaitsele. Üheks enimlevinud motiiviks üle Eesti on kaheksaharuline täht ehk kaheksakand. Kaheksakand on levinud ka Lätis endistel liivlaste poolt asustatud aladel Kurzemes. Kaheksakanna motiiv esineb Lääne-Euroopas juba romaani kunstis. (Konsin, 1972: 9-10)

Eesti varases kirikuarhitektuuris kohtame samuti kaheksanurkset risti. Karja kiriku lae alla Saaremaal on maalitud lisaks põimitud viisnurgale ka kaheksakand – rist kahekordselt puulehtedega ääristatud ringi sees. Ring tähistab kõiksust, täiust ja püsivust. Kujund Karja kiriku lae all peaks kajastama taeva ja maa ühtsust – taeva ja maa väed astuvad üheskoos kõige paha vastu. (Artla, 1.11.2012)

Eesti rahvapärasel ornamendis on kaheksakanna motiivistik levinud ülemaaliselt. Geomeetrilistes kirjades, mis on domineerivad eriti Lõuna-Eestis, kuuluvad kaheksakannamotiivid sageli koos kaksikristimotiividega kõige tavalisemate motiivide hulka. Sageli kohtab neid mulgirättidel, setu linikukirjades. Muhu tikandis ja silmuskudumites on kaheksakand üks kesksemaid motiive. Paigutatud enamasti kaheksanurga sisse, on ta nn Muhu männana sealse tikandi põhialuseks. Saaremaal esineb kaheksakand isepärastes variantides idapoolsetes geomeetrilistes tanukirjades ornamendi kompositsioonilise aluse. Ka Kihnu lilltikandi keskseis motiivides kordub kaheksakanna motiiv kaksikristimotiiviga. Põhja-Eesti barokses lilltikandis esineb kaheksakand mõne väiksema kõrvalmotiivina. Silmkoelistel esemetel, kirivöödel, Põhja- ja Lääne-Eesti rahvavaipadel, Setumaa käterätimotiivides on kaheksakannamotiivistik valdav. Rahvarõivaste juurde kuuluvatel hõbeehetelgi, eeskätt kuhiksõlgedel, näeme kaheksakanna sümbolikat. Õllekannudel kohtab neid harvem, veimevaka kaantel ja kirstudel mõnevõrra sagedamini. (Artla, 1.11.2012)

Kaheksakand motiivi levik erinevatel rõivaesemetel ja tekstiilidel on olnud Eestis ülemaaline (lisa 2). Eriliselt võiks ära märkida Muhu, Setu, Jõhvi ja Viljandimaa, kus on kaheksaristi kasutus olnud kõige mitmekesisem, seda leidub nii silmkoeesemetel, vöökirjades, tikituna kui vaipadesse kootuna või põimituna. Huvitav on tõdeda, et just saartel ja Lõuna-Eestis püsis rahvariie kandmise traditsioon kõige kauem ja on tänagi tugev rahvuslik kogukond, kuna rahvuslike riie ja tavade uus propageerimise laine jõudis

nendesse paikadesse enne, kui vanad traditsioonid jõudsid kaduda 19. sajandi teise poole linnastumise laines.

Kaheksakand silmuskudumite kirjades on leidnud kõige enam kasutust (lisa 2) ning kudumitest moodustavad põhiosa kirjatud kindad. Just kindad olid need mida rõivaesemetest kõige rohkem valmistati ja kasutati. Põhjamaa kliimas olid kindad väga vajalikud ja tööd tehes nad kulusid, seega oli ikka ja jälle uusi kindaid tarvis. Kindaid ei kootud mitte ainult kandmiseks, vaid ka kinkimiseks ja muudeks kombetäitmisteks. Hallistes olevat üks pruut pidanud pulmadeks kuduma sada paari kindaid (Piiri, 2001: 2). Kindaid kinkides levisid mustrid ühest paikkonnast teise. Liikudes ühe kuduja käest teise mustrid teisesid, kuid põhimotiivid säilisid.

Ehetele graveerituna on kaheksakand levinud enim Viljandimaal ning kirivöö mustrina Tartumaal. Kaheksakand motiivi esinemine vaipadel ja tekkidel on sagedasem Läänemaal ja Tallinna ümbruses.

Geomeetrilisi mustreid, sealhulgas kaheksakanna motiivi, leidub kõigil Eesti talus valmistatud tekstiilidel. Mustrikirjasid kooti nii telgedel kui silmkoos, samuti erinevates vöö- ja pitsivalmistamistehnikates. Tikkimisel on geomeetriliste mustrite puhul kõige enam kasutatud kast- ja tikkpistet ning ristpistet. (Treve, 1957: 238)

1.4. Täendus

Kaheksakand ornamendi laialdase leviku põhjused leiame ornamendile omistatud erinevaid tähendusi uurides.

Kaheksanurk ehk kaheksakand on seotud viisnurgaga ja mõnikord nimetataksegi kaheksakanda kahekordseks viisnurgaks. Sümbol on tuntud nii Euroopas kui islamimaailmas ning kasutati mitmesugustes nõidumistoimingutes. Kaheksanurgale omistati tugevam mõjujõud kui viisnurgale. Ühe joonetõmbega joonistatuna tunti Euroopas seda maagilise õnnetoova nõiamärgina, armastuse ja viljakuse sümbolina. Algselt oli kaheksakand ka koidutähe Veenuse kui viljakusjumalataari sümboliks, kuigi hiljem peeti paganlikus Euroopas Veenuse sümboliks pentagrammi. Kaheksakanda on kasutatud ka maa, s.o. nelja või kaheksa ilmakaare sümbolina. (Artla, 1.11.2012)

Ristiusu kiriku sümboolikas ja keskaegses kiriklikus kunstis on kaheksanurgal samuti oluline koht. See võeti Bütsantsi vahendusel Oriendi kunstist üle, sealne sümboli tähendus kujundati ümber ning asendati uue, kristlikuga. Uue nägemuse kohaselt on kaheksakand ja kaksikrist eeskätt õnne ja õndsuse märgid. Hiljem aitasid kaheksakanda ja kaksikristimotiive Lääne-Euroopasse vahendada araabia kultuur, ristiõjad ja arenev kaubavahetus Oriendiga, eriti sealsete vaipade ja luksuskangaste sissevedu. (Artla, 1.11.2012)

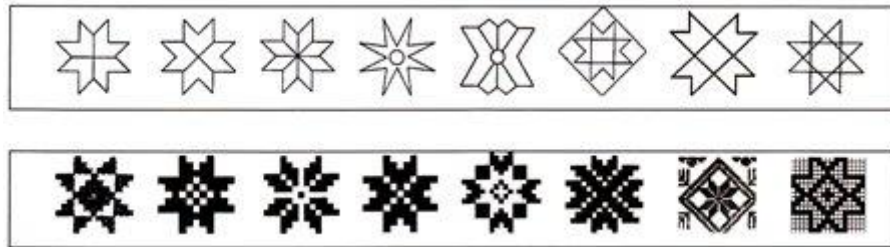
Kaheksakanna kasutamise kohta maagilise nõiamärgina Eestis on vähe andmeid, pigem arvati, et sellel on raviv ja haiguste eest kaitsev jõud ja vägi. Näiteks Toris usuti, et kui kaheksanurga-kujulise hõberistiga vajutada üheksa või seitse korda soolatüükale, kaob see ära. Kolga-Jaani kihelkonnas aga tegid vanemad inimesed kaheksat-nurka risti metsas marjul käies äraeksimise vastu. Arvatakse, et kaheksakanna märk ei tulnud Eesti aladele mitte kristlikult kirikult, vaid see sümbol esines meie rahvakultuuris varem. (Artla, 1.11.2012)

Joontele, mis moodustavad kaheksakanna, on omistatud oma tähendused. Vertikaalsed jooned tähistavad taevakanalit, horisontaalsed aga maist teekonda. Ristuvad jooned tähistavad kaevurakkeid või ust kuhugi, samuti vaimsust ja kodukollet, kuna meenutavad ristpalkmaja alust ehk palkide asetuse põhiplaani. Ristuvaid jooni on märgitud ka sünnimotiivina. Kaheksakanna sisse moodustuv ruut tähendab meid endid ja maist kohta, romb aga hingede läbilendu ja ka rändlinde. Vertikaalselt asetsevale, veidi pikemate haaradega kaheksakannale on omistatud ingli märgi tähendus. (Artla, 1.11.2012)

Eesti rahvuslikus sümboolikas on kõige enam kaheksakanna motiivi kutsutud taevatäheks ja õnnetäheks ning usutud, et see kaitseb eksimiste eest nii füüsilises kui vaimses mõttes. Samuti on kaheksakanda nimetatud põhjanaelaks ja koidutäheks, mis sümboliseerib uut päeva ja uut lootust. Seda sümbolit on peetud avatud, valgust kiirgavaks ristiks, milles esindatud kõik kaheksa ilmakaart ja neli aastaaga. Kaheksakanna märki tehti uste kohale ja aknalaudadele, et hinged saaksid tagasi tulla. Kaheksakanna motiiv esineb ka jõulukroonides. (Artla, 1.11.2012)

Kaheksakand on olnud üheks olulisemaks sümboliks eestlaste kultuuriloos. Lisaks vaimsele ja tervistavale tähendusele on kaheksakannale ka loodusest vasteid ja nimesid pandud, näiteks Muhus on see kujund tuntud Muhu männana. Kaheksakand ornament on

kutsutud veel paljude erinevate nimedega, nagu kaheksanurk, ristiline roos, sarviline roos, saiasarv, suured sarved, lagedisarv, tärnid ja hargikiri (Konsin, 1979:62). Sageli on kaheksaharulised tähed keerukad ja mitmekihilised (joonis 1) – tähe sisse on kombineeritud teisi kujundeid: ruute, rombe, kolmnurki, riste ning ümbritsetud neid kiirte, joonte, ruudustike või täppidega.

Joonis 1. Kaheksakanna erinevad kombinatsioonid. *Allikas:* Artla, 1.11.2012

Üks põhjustest, miks kaheksakanda võib kohata nii eriilmelisel kujul on kindlasti tegijate ilumeele ja oskuste omamine või ka puudumine. Meistrid lisasid ornamendile kujundeid ja jooni, et seda kaunistada, teised aga ainult jäljendasid või hoopis lihtsustasid. Teine põhjus, miks kaheksanurkadel on nii palju joonelahendusi võib tingitud olla tähendustest, mida erinevad jooned ja kujundid kaheksanurga sees sümboliseerisid. Ka võib oletada, et käsitöömeistrid tugevdasid sümboli väge, muutes seda keerukamaks ja mitmekihilisemaks (Artla, 1.11.2012).

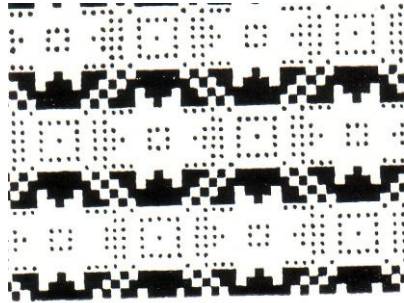
Kaheksatipuline rist ehk kaheksakand on olnud päikese ideogramm ja märk, millele on omistatud kurja eest kaitsvat jõudu. Samuti on arvatud, et see suudab ravida ja haigusi eemale peletada. Kaheksakand on tähistanud ka elu ringkäiku. (Lutsep & Tammis, 2007: 30)

Võime tõdeda, et kaheksakannale on omistatud palju erinevaid tähendusi, mis on valdavalt positiivse sõnumiga. Ornamendile on antud sümboolne tähendus – armastuse, tähe ja päikese sümbolina, samuti on usutud selle tervendavat ja suunavat mõju.

1.5. Kaheksakanna motiiv silmuskudumites

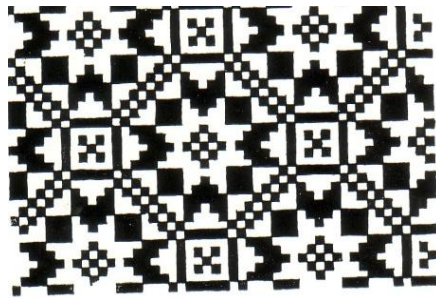
Kudumine on olnud ja on tänaseni kõige populaarsem käsitööliik. Eesti talunaiste hulgas oli kudumine üldlevinud ja tütarlapsed õppisid varrastel kudumise selgeks juba kümnenda eluaasta paiku (Konsin, 1972: 5).

Kudumismustritele ja -kirjadele on nimesid otsitud ikka loodusest. Muhus nimetatakse kaheksakannamotiivi muhu männiks. Kaheksakanna motiiv on Vigalast pärit ohvrikirstukirjas (joonis 2), Paistust pärit tõllakirjas (joonis 3), Hanilast pärit läätleemekirjas (joonis 4) ja kaunis kuldsõlekirjas (joonis 5) Rannust. (Konsin, 1972: 10, 15, 18-19)

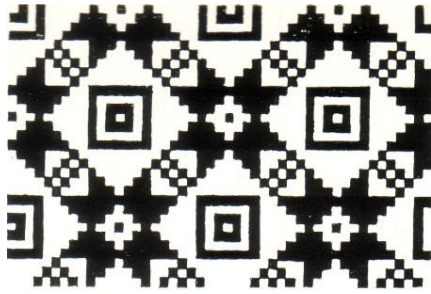
Joonis 2. Ohvrikirstukiri; Vigala *Allikas*: Konsin, 1972: 18

Ohvrikirstukiri on kolmevärviline, põhjavärvideks on must ja oranž, mis moodustavad triibustiku. Triipude peal on muster valge lõngaga (Konsin, 1972: 18).

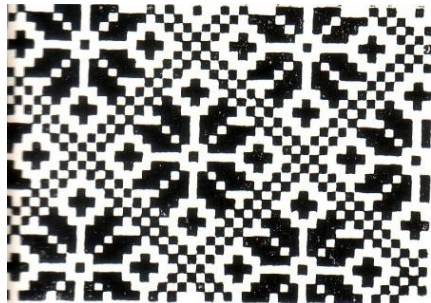
Joonis 3. Tõllakiri; Paistu *Allikas*: Konsin, 1972: 18

Tõllakiri on tumesinise ja valgekirjaline (Konsin, 1972: 18). Väikse valge kaheksakanna taga on tumesinisega justkui vari, mis annab mustrile sügavuse ja rõhutab kaheksakanna tippude ilu.

Joonis 4. Läätsleemekiri; Vigala *Allikas*: Konsin, 1972: 15

Läätsleemekiri on samuti tumesinise-, valgekirjaline (Konsin, 1972: 15). Kaheksakanna motiivide tipud on ühendatud ja moodustavad diagonaalse ruudustiku mille keskel on optilised ruudud.

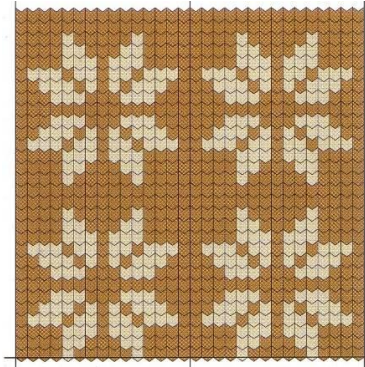
Joonis 5. Kuldsõlekiri; Rannu *Allikas*: Konsin, 1972: 19

Ka kuldsõlekiri on kootud tumesinise ja valge lõngaga (Konsin, 1972: 19). Õhulised väiksed kaheksakannad on peene diagonaalse ruudustiku sees, ruudu nurkadesse lisatud väiksed tärnid.

Väikest kaheksakannamustrit diagonaalruudustikus on nimetatud ka lumeräitsakakirjaks (Praakli, 2009: 47).

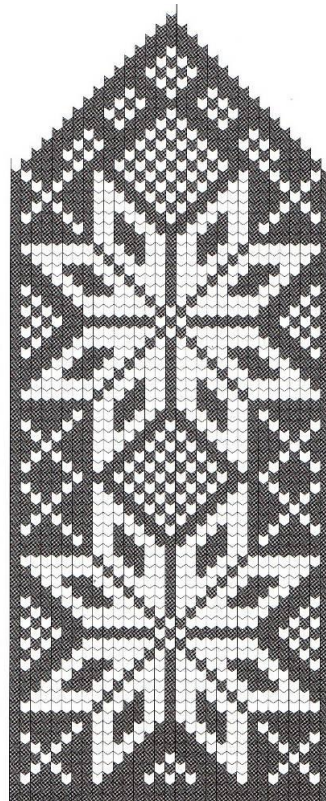
1.5.1. Kindakirjad

Kindad olid enimlevinud silmkoeesemed. Kindaid pidi oskama kududa iga maanaine. Selleks, et kindad oleksid soojemad ja vastupidavamad, kooti nad ikka koekirjalised. Kaheksakanna motiivi võib leida kindamustrites väga eriilmelisena. Väike lihtne kaheksakand (joonis 6) on ilma igasuguste lisanditeta ja mustri kordus on ainult 15 silma (Lutsep *et al*, 2007: 30).

Joonis 6. Väike kaheksakand *Allikas: Lutsep et al, 2007: 30*

Suur kaheksakanna muster (joonis 7) on terve kindaselja laiune ja kogu kindaseljale mahub vaid kaks motiivi (*Lutsep et al, 2007: 36*).

Joonis 7. Suur kaheksakand *Allikas: Lutsep et al, 2007: 36*

Suur kaheksakand on ümbritsetud rohketest täpipindadest ja kaldruudustikest, mis muudavad kogu mustri õhuliseks ja pitsiliseks. Samuti lisavad ilmekust motiivi kandade sisse kootud põhjavärvi silmad.

Lihtsa väikese ja suure dekoratiivse kaheksakanna mustri vahele mahub hulgaliselt erinevates mustrikombinatsioonides ja suurustes kaheksakanna mustrimotiive. Viru-Jaagupist pärit sini-valge kirjalised labakutel, Hanilast pärit labakinnastel ja Lobodkast

pärit tumelilla oranžikirjalistel kinnastel on väiksed kaheksakanna motiivid ilma lisanditeta ainult peene diagonaalse ruudustiku sees (Praakli, 2009: 46, 47, 63). Raplast pärit musta-valgega labakutel, Hanilast pärit valge-tumepruunidel jämedast lõngast kootud labakutel, Lobodkast pärit tumepunase-valge mustrilistel ja Viru-Jaagupist pärit tumepunase-halli mustriga kinnastel on kaheksakannad teiste mustrielementidega koekirjadeks sätitud (Praakli, 2009: 56, 108, 142, 149). Kombineerituna erinevate tärnide, ruutude ja täppidega muutub ka kaheksakand mustris elavamaks ja rohkem silmatorkavamaks.

1.5.2. Sukad-sokid

Sokkidest ja sääristest on kõige enam kirjatud Muhust ja Kihnust pärit kudumid. Muhu sokkide säärekirjades kasutati mitmesugustes variatsioonides männakirja ehk kaheksakanna motiivi. Ka Kihnu sokke kaunistab geomeetriline äärekiri, milles domineerib kaheksakand ja hambuline kaldruut (joonis 8). (Konsin, 1972: 23)

Joonis 8. Kihnu neiu suka kiri *Allikas: Värvilised tahvlid, 1957: LXI*

Kirisuka mustrites võib kohata kaheksakanna motiivi veel Viljandimaal, Lääne-Pärnumaal ja Jüris. Meestesukad kooti tavaliselt ühevärvilised, erandiks on Setu meestesukad, mis olid kaunistatud rikkaliku ornamendiga (joonis 9 ja 10). (Konsin, 1972: 24, 25)

Joonis 9. Pankjavitsast pärit suka säärekiri *Allikas: Manninen 2009: 375*

Joonis 10. Petserist pärit suka säärekiri *Allikas: Manninen 2009: 375*

Setu sukkade äärekirjad on 17-30 cm laiad ja värvirõõmsad. Ornamendimotiividest on teiste kõrval esindatud ka kaheksaharulised tähed ehk kaheksakannad. Setu meestesukkade puudub kand. (Konsin, 1972: 25)

1.5.3. Kampsunid

Silmkoelisi kampsuneid hakati valmistama alles 19. sajandi viimastel aastakümnetel. Varasemad teated kootud kampsunitest on Kihnust. Sealsed villased meestekampsunid ehk troid olid tehtud valgest ja potisiinise korrutatud lõngast üleni kirjatutena. Troide kirjades kasutati geomeetrilisi mustrielemente, milledest enamlevinud oli kaheksaharuline täht ehk kaheksakand. (Konsin, 1972: 27, 28)

Oma dekoratiivsuse poolest paistsid Kihnu kampsunite kõrval silma ka Muhu meestekampsunid ehk vatid (joonis 11) (Konsin, 1972: 28).

Joonis 11. Muhu meestekampsun *Allikas*: Konsin, 1972: tahvel XXIV

Muhu oranži- mustakirjaliste meestekampsunite koekirjaks oli geomeetriline männakiri ehk kaheksakand (Konsin, 1972: 28). Nii ilutseb iga musta ruudu sees oranž kaheksakand ja iga oranži ruudu sees must kaheksakand. Tihe koekiri annab meestekampsunile paksuse ja teeb ta tugevamaks.

1.6. Kaheksakand tikituna, vöökirjades ja graveerituna

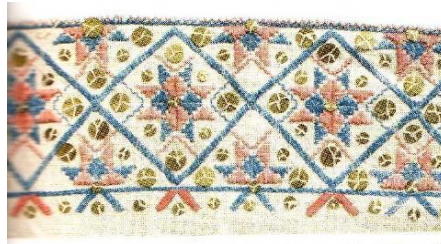
Kaheksakand ornamendi kasutus 19. sajandi Eesti talupoja rõivastel ja ka mujal majapidamises oli väga laialdane. Kootud kangastest, mis olid enamjaolt ühevärvilised, valmistatud rõivastele tikiti nii ühe- kui mitmevärviliselt. Esines ka sissekootud mustriga kangaid ja vaipu, väga levinud oli kirjatud vööde valmistamine. Kaheksakand ornamendi kasutati ka ehetele graveerituna, enimlevinud kaheksakannaga kaunistatud hõbedast kuhiksõled. Samuti graveeriti puidule, et kaunistada majapidamises olevaid nõusid, tööriistu ja mööblit.

1.6.1. Tikandid

Tikand on rahvariiete lahutamatu osa. Tikanditega kaunistati pea kõiki rõivaesemeid ja tikkimistehnikateks olid väga mitmesugused ilupisted. Tikkimise materjalidena kasutati siidiniiti, puuvillast või villast lõnga. Tikandi motiividena olid kasutusel lillkirjalised tikandid kui ka ornamendid. Ornamenttikandites oli levinud motiiviks kaheksakannad.

Soome sugulusrahvaste vanem tekstiilornamentika on olnud rangelt geomeetriline. Põhja-Eesti geomeetrilisi tikandeid (joonis 12) on hiljem asendanud lillkirjad. Ka Lõuna-Eesti

rahvarõivaste tikandid ja koekirjad on enamasti geomeetrilised (joonis13). (Manninen, 2009: 256)

Joonis 12. Viru-Nigulast pärit käisekiri. *Allikas:* Manninen 2009: 256

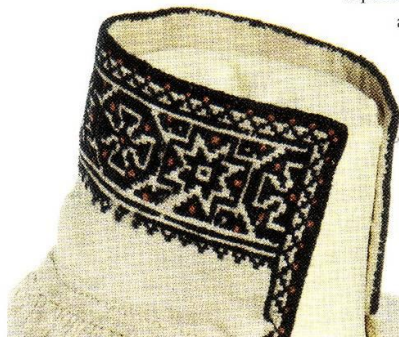
Enam kaunistatud olid ikka naiste käised ja särgid. Viru-Nigula käistekirjal sinise ja roosa tikandiga geomeetristest kujunditest moodustub kaheksakanna ornament. Kanna tippude vahele on õmmeldud litrid. Kogu mustrit raamib range ruudustik.

Joonis 13. Setu naise särgi varrukakiri. *Allikas:* Värvilised tahvlid, 1957: XXIII

Setu naise särgi tikandid tavapäraselt tumepunase tiheda mähkpistes tikandiga. Mustris on väike kaheksanurkne täht hambuliste diagonaalruutude sees. Setu naiste puusarätid ja linikuotsad tikiti kast- ja mähkpistes nii, et parem ja vasak pool olid täiesti sarnased (Treve,1957: 235).

Meeste särgi kaunistusele ei pööratud nii suurt rõhku kui naistesärkidel. Ometi on meestesärgi ehtimine põhjendatud, sest mehed liikusid sooja ilmaga särgiväel nagu naisedki. Muhu meestesärgi krael (joonis 14) on 8 cm kõrgune väljaõmblus. (Manninen, 2009: 132)

Joonis 14. Muhu meestesärgi krae. *Allikas:* Manninen 2009: 256

Muhu meestesärgi krae tikand katab tihedalt kogu krae serva ning tikandi keskel ilutsevad topelt kaheksatipulised ornamendid. Tikand valgel särgil on tumesinine ja erksust lisavad punased täpid motiivide vahel.

Peale särkide tikiti veel põlli, tanusid, jakke, rätte, ühesõnaga kõike, mida andis kaunistada. Põllekandmise traditsioonid on olnud paikkonniti erinevad ja ka ajas muutunud. Üldlevinud tava oli, et põll kuulub abielunaise rõivastuse juurde, kuid näiteks Saaremaal oli luba ka neidudel põlle kanda (Manninen, 2009: 273). Põlled olid väga eriilmelised, alates lihtsast linasest kangast kuni rohkete kaunistustega kirevate pidupõlledeni. Põllekandmise traditsioon säilis just peorõivastuse juures, kirikusse ilma põlleta ei mindud ja pruut kandis rohkete kaunistustega põlle (joonis 15) (Manninen, 2009: 273).

Joonis 15. Muhu pulmapõll. *Allikas:* Manninen 2009: 274

Muhust pärit pruudipõlle aluskangaks on punane poolvillane riie. Kaunistusteks helmestikand, kardpael ja kuljused. Helmestikandiga on põlle keskele ümmarguse sõõri sisse tikitud kaheksakanna kontuurid.

Põltsamaalt pärit ninaräti servades on punase puuvillase lõngaga tikandid, kahes ääres aga kaheksakand ornamendid (joonis 16). Nina- ehk suurätti tarvitati näo kuivatamiseks, higi pühkimiseks näo pealt, silmade pühkimiseks tolmust, harvem ka nina nuuskamiseks.

Sellisenä oli see tarbetu moeasi, mida argipäeviti ei vajatud, vaid ainult külas ja kirikus. (Manninen, 2009: 304)

Joonis 16. Põltsamaalt pärit ninarätt. *Allikas:* Manninen 2009: 303

Ninaräti servadesse on tikitud punastes toonides sakid ning nende vahele kaheksanurksed tähed vaheldumisi ruudukujuliste motiividega.

1.6.2. Vööd

Vööd kandsid nii mehed kui naised. Tüdrukutele köideti varakult vöö peale, et nad poisi moodi ei kasvaks, vaid ikka keskelt peenemad. Vööd kanti otse särgi peal või siis seelikuvärvi peal. Viimane kandmisviis on loomulik seepärast, et kahju oli ilusat vööd seeliku alla varju jätta. (Manninen, 2009: 309)

Vööd olid tiheda mustrikirjaga ja värviküllased. Ja taas esineb rohkesti kaheksakanna motiivi. Kolga-Jaanist pärit vöödel (joonis 17) näeme eriilmelisi kaheksakanna motiive.

Joonis 17. Kolga-Jaanist pärit vööd. *Allikas:* Manninen 2009: 311

Rahval oli kujutus, et vöö annab tugevust – seda rohkem, mida enam pingule see on köidetud. Vanemad Muhu naiste vööd olevat kuni 10 sülla pikkused, teise kirjelduse järgi umbes 30 küünra pikkused. Tavapäraselt topiti vööotsad keerukordade vahele, ainult Lõuna-Eestis jäeti vööotsad puusadele kõlkuma. (Manninen, 2009: 310)

1.6.3. Sõled

Tavaliselt olid sõled hõbedast, vaesemad aga lasksid need valmistada vasest, tinast või isegi plekist. Sõlgi kandsid nii mehed kui naised. Meeste sõlel oli üksnes praktiline otstarve. Naiste sõled Põhja-Eestis väiksemad kui lõuna-Eestis. Sõle suurus sai Lõuna-Eestis rikkuse ja uhkuse mõõduks. Kõige suuremad on Kagu-Eestist pärit kuhiksõled. (Manninen, 2009: 339, 340)

Pilistverest pärit kuhiksõlel graveeritud kaheksaharulised tähed ringide sees (joonis 18).

Joonis 18. Pilistverest pärit sõlg. *Allikas:* Manninen 2009: 338

Kaheksakand või ka õis on muutunud geomeetriliseks ja meenutab tähte. Esineb sõlgesid, kus täht on ilma ringita, enamasti aga ringi sees (Manninen, 2009: 343). Sarnane ornament on ka Amblast pärit sõlel.

1.7. Vaibad ehk tekid

Varasemad teated rõivastuse kohta Eesti aladelt pärinevad 11.–13. sajandisse ulatuvast arheoloogilisest ainesest. Muinasaja naise rõivastuse põhiosad olid linane varrukatega särk ja villane umbkuub. Ümber puusade mähiti villane riidelaid ehk vaipseelik, mis kinnitati vööga. Üldjoontes säilis selline rõivastus kuni 17. sajandini (Estonica, 4.11.2012).

Vaipade puhul oli Eesti talurahvakultuuris esmasel kohal ikka praktiline otstarve, nii sõiduvaibad, magamistekid kui ka kehakatted olid eelkõige mõeldud külmakaitseks. Ümber õlgade kanti antiikse Rooma tooga taolisi kangalaide. Rikkalikult kaunistatud olid villased õlakatted, mida sarnaselt teiste kattevaipadega germaanipäraselt vaipadeks ja tekkideks või soomeugrilikult sõbadeks kutsuti. Veel 19. sajandil on Mulgimaal kantud ümber puusade mähitud lahtisest kangalaiast vaipseelikut. 18. sajandi lõpuni ja kohati ka 19. sajandini on Lõuna-Eesti naisterõivastuses kasutatud ühest kangalaiast sõbasid, Kagu-

Eestis aga kanti veel 19. sajandil kõrikuks nimetatud villaseid sõbalaadseid õlakatteid. (ERM vaibakogu, 4.11.2012)

Sõidutekke, mida kasutati hobusõidukitega reisimise ajal, leidis igas talus hulgaliselt. Nende hulgas oli saani-, vankri- ja hobusetekke. Vastavalt otstarbele olid ka tekkide nimetused: istetekid, persealusetekid, põlvepealsetekid, jalgadetekid. Sõidutekid olid tavaliselt mõõtmetelt väiksemad kui magamistekid. Valdav tehnika oli sõbakirtriibuline lahendus. 19. sajandil levisid aga keerulisemad ja aeganõudvamad naast- ja pindpõime tehnikas vaibad (joonis 19), mida kasutati rohkem kiriku- ja pulmasõitudeks.

Joonis 19. Sõidutekk, A565:651 Allikas: ERM, Vaibakogu, 4.11.2012

Mustapõhjalisele sõidutekile on pindpõimetehnikas põimitud värviliste lõngadega motiivid. Vaiba servas on suured kaheksaharulised tähed, järgnevad väiksemad kaheksakannad ja kaldruudud. Vaiba keskossa on põimitud ristmotiivid.

2. KAHEKSAKAND ORNAMENDI KASUTUS TÄNAPÄEVA EESTIS

Rahvariie on elanud aegade jooksul läbi tõuse ja langusi. On aegu, millal on ülistatud rahvariide ilu, siis on ta jäänud uute riietumissuundade varju. Ometi otsitakse meie esivanemate pärand taas välja selleks, et seda auga kanda ning oma põlvnemisest uhkust tunda. Tänapäeva Eestis on kasutusel ajaloolised rahvarõivad peorõivastena. Rahvuslikel ainetel disainitakse riideid nii peorõivasteks kui ka igapäevaseks kandmiseks.

2.1. Piirkondlike rahvariide komplektide kasutamine

Iga maakonna rahvarõiva komplekt ehk ülikond sisaldab endas ajaloolist rahvaloomingut ning on otsekui mälestusmärk, mida me sellisena austame, säilitame ja ehedal kujul ka jäljendame. Ajaloolisi rõivaid ei ole õige muuta või edasi arendada, sest rahvarõivas on nagu ajalooline kunstiteos, mida tuleb kaitsta ja säilitada ta algsel kujul. (Moora, Trees & Voolmaa, 1957: 198)

Tugevaks mõjuteguriks rahvariide kandmisel on kindlasti avaliku elu tegelaste, eelkõige poliitikute eeskuju. Taasiseseisvunud vabariigi teise riigipea Arnold Rüütli folkloristist abikaasa kandis rahvarõivaid esindusrõivastena ning 2006. aastal iseseisvuse aastapäevale pühendatud presidendi vastuvõtul astus presidendipaar üles täielikes Põide (Saaremaa) rahvarõivakostüümides. (Puppert, 2011: 15, 16)

Ajalooline pidulik rahvarõivas on kujunenud traditsiooniliseks rahvuslike pidude ja ürituste riietuseks. Erinevate paikkondade rahvariide ülikonnad on meie laulupidude lahutamatu osa. Eesti Vabariigi aastapäeva üritustel kantakse rahvarõivaid ja samuti muudel rahvuslikel tähtpäevadel. Tihti võetakse rahvariie kasutusele ka isiklikel tähtpäevadel nagu juubelid või pulmapeod. Ka mõned laulukoorid ja –rühmad on oma esinemisriietuseks valinud rahvariided.

Eesti piirkondadest on kõige tugevamad rahvarõiva traditsioonid säilinud Kihnus ja Setumaal. Nendes paigus korraldatakse kohaliku piirkonna traditsioonilisi rahvuspidusid ning järgitaks teistest piirkondadest enam rahvuskombeid. Sellest lähtuvalt on ka rahvarõivas rohkem kasutusel.

2.2. Üksikute rahvuslike detailide kasutamine rõivastuses

Rahvariidel on oma kindel vorm, proportsioonid ja materjalikasutus ning selle valmistamisel tuleb lähtuda kindla paikkonna originaalist. Rahvuslik teema on aga innustanud disainereid üha enam. Kui nõ õiged rahvariided osutuvad mõnel juhul liiga problemaatiliseks, on võimalus valida tänapäeva oludesse mugandatud ja stiliseeritud rahvuslik disain. (Puppart, 2011: 16, 17)

Rahvuslike motiivide kasutamises tänapäevastel disainrõivastel on eeskuju ja innustust andnud meie praegune esileedi Evelin Ilves, kandes Eesti Vabariigi aastapäeva pidulikel vastuvõttudel Eesti tippdisainerite loomingu, mis on inspiratsiooni saanud rahvuslikust ainesest.

Inspiratsiooni allikateks võivad olla rahvariiete lõiked või materjal, detailid või ornamendid. Siinkohal vaatleme just kaheksakanna motiivist innustust saanud loomingu. Katrina Kaubi mantel (vill/polüamiid) (joonis 20) on kollektsioonist „Kaheksa pistet“ 2010 (Puppart, 2011: 77).

Joonis 20. Katrina Kaubi disainitud mantel. *Allikas:* Puppart, 2011: 77

Suurejoonelised ristpistes tikitud sinised kaheksakannad valgel taustal on väga dekoratiivsed. Just sini-valge värvikombinatsioon on rahvarõivaste juures väga sagedane. Sini-valged on kihnu troikirjad, mitmed kindakirjad ja särgitikandid. Salapära lisab asjaolu,

et muustrimotiivid paistavad voltide põhjadest. Usun, et sellist elegantset mantlit kannaks paljud naised meeleldi.

Järgmine rahvuslikest ainetest kantud disainkomplekt on Teele Koeli pluus ja püksid (linane, nahk) (joonis 21) kollektsioonist „Kirke“ 2010 (Puppart, 2011: 39)

Joonis 21. Teele Koeli disainitud komplekt. *Allikas:* Puppart, 2011: 39

Pluus ja püksid on linasest materjalist, kuid selle komplekti pilkupüüdvam osa on kirivöö ainetel valmistatud nahast vöö. Taas kesksel kohal kaheksakand, mis annab kogu komplektile rõõmsa ilme. Lihtne ja originaalne rahvuslike detailide kasutamine annab kandjale vabaduse komplekti kasutada mitmeti. Suvine komplekt on kantav nii igapäevaselt kui ka mõnel rahvuslikul suvisel pidupäeval.

Vööosa kaunistuseks on kaheksakannad ka Piret Pupparti disainitud õhtukleidil (joonis 22). Kleit on valminud eritellimusel Eesti Vabariigi aastapäeva vastuvõtuks 2009 aastal. (Puppart, 2011: 39)

Joonis 22. Piret Puppardi disainitud õhtukleit. *Allikas:* Puppard, 2011: 95

Kleidi tumesinine siid meenutab öötaevast, kus hõbedaselt säravad klaaspärlitega kaheksakannad.

Rahvariidest innustust saanud või sealt detaile noppinud disainerkomplektidel ei ole nii ranged piirid kui rahvariidel endil. Lennukust lisab igasuguste tänapäevaste materjalide ja siluettide vaba valik. Ainsaks piiranguks on, et tuleb austusega suhtuda vanade elementide kasutusse, jälgides, et see ei ületaks hea maitse piiri. (Puppard, 2011: 18)

Rahvuslikud ornamendid kasutatuna tänapäeva disainrõivastel annavad rõivastele erilise tähenduse. Hea maitsega loodud rõivaese, kus on kasutatud mõnda vana elementi on kui austusavaldus esivanemate loominguks. Tänapäeva inimese nõudmised ja vajadused rõivastusele on teised, kui olid 100-150 aastat tagasi. Veel enam on laienenud võimalused nii materjalivaliku kui tehniliste võimaluste poolest. Kasutades uusi materjale ja tehnikat antakse rahvuslikele ornamentidele, sealhulgas kaheksakannale uus hingamine, uus nägu.

2.3. Kaheksakand ornamendi kasutus käsitöötajate poolt

Rahvuslikud elemendid on tänapäeval lemmikteemaks mitte ainult tippdisaineritele. Enamus käsitöö tegijaid kasutavad rahvuslikku ainet oma töödes, see on südamelähedane ja loob sooja tunde nii tegijale kui kandjale.

Tänapäeva igapäevases rõivastuses ja linnapildis üldiselt on kaheksakand samuti väga levinud motiiv. Kudumid on need, mida Eestimaa jahedas kliimas armastatakse ja just kampsunitel, sviitritel, kinnastel, mütsidel ja sokkidel on väga sageli kasutatud kaheksakanna motiivi. Kui õppinud rõivadisainerid mõtlevad mõnel kostüümil või kleidil

kaheksaristi kasutades ka selle päritolule ja muistsele tähendusele, siis pereema oma lähedastele kampsunit või kindapaari kududes peab oluliseks, et see saaks ilus, pehme ja soe ning kaheksakand mustris annab vaid veidi rahvuslikku hõngu.

Rahvuslikku teemat pakuvad ka käsitööajakirjad. Kõik, kes vähegi oskavad ja tahavad ise meisterdada, puutuvad kokku ka rahvusliku teemaga. Vanad mustrid, nende hulgas kaheksakand on taas ausse tõstetud ja neid kasutatakse heal meelel, et valmistada midagi eriilmelist ja omanäolist. Just omanäolisus on paljude käsitöötegijate märksõnaks ja rahvuslik aines annab selleks hulgaliselt võimalusi.

Tänastele disaineritele ja lihtsalt käsitööhuvilistele pakub võimalusi erinevate materjalide küllus. Vanu mustreid ja käsitöövõtteid seotakse oskuslikult uutega ning nii sünnivad uudsed lahendused. Autori arvates on kaheksakand ornament leidnud väärilist kasutust tänapäeva tekstiilikunstis, kaheksanurkne täht on saanud omaseks ega tundu kauge minevikupärandina.

Lisaks rõivaesemetele on kaheksakand kasutusel ka sisustustekstiilides, huvitavad lahendused leitakse kasutades uusi käsitöötehnikaid nagu lapitehnika ja aplikatsioon.

2.4. Tähenduse muutus nüüdisajal

Rahvariided tähistasid teatavas mõttes ka seisuslikku ja rahvuslikku kuuluvust; lisaks sellele kujutasid nii argi- kui ka piduriided endast keerulist märkide süsteemi, viidates nii kandja sotsiaalsele seisundile, perekonnaseisule kui ka eale (Õunapuu, 30.10. 2012). Kaheksanurkne rist ehk kaheksakand on rahvuslikus traditsioonis rõivastel ja ka muudel esemetel enimlevinud ornament. Märgile on omistatud hulgaliselt tähendusi, mis on ajas teisenenud ja muutunud.

2.4.1. Ankeetküsitluse läbiviimine, meetodid ja korraldus

Selleks, et teada saada kaheksakand ornamendi tuntust ja levikut tänapäeva inimeste seas, viidi läbi uuring ankeetküsitluse abil. Uuringu eesmärgiks oli teada saada, kui paljud kannavad kaheksakand ornamendiga kaunistatud rõivaesemeid või on neid koguni ise valmistanud. Samuti oli eesmärk küsimuste abil välja selgitada, kui palju teatakse ornamendile varasematel aegadel omistatud nimesid, tähendusi ja uskumusi ning teada

saada, millist tähendust või emotsiooni kannab kaheksakand ornament tänapäeva inimese jaoks. Ühtlasi püüab autor tõestada või ümber lükata teesi, et tänapäeva inimesed, kuigi nad kasutavad kaheksakand ornamendi nii rõivaesemetel kui mujal kujunduselemendina, ei tea varasematel aegadel kaheksakannale omistatud nimedest, tähendustest ja uskumustest peaaegu midagi ja on välja kujunenud uued tähendused kaheksakand ornamendile.

Eesmärgi saavutamiseks kasutati empiirilist uurimust, mille käigus andmeid koguti ankeetküsitluse (lisa 3) abil. Ankeetküsitluse koostas töö autor Connect.ee keskkonnas. Küsitlust jagati *Facebookis* ning EEK Mainor õppeosakonna kaudu üliõpilaste ja õppejõudude meilidele. Uurimisperioodiks oli 27. märts 2013 – 6. aprill 2013.

Küsitluses oli 7 teemakohast küsimust ja küsimused respondentide andmete kohta. Teemakohased küsimused jagunesid valikvastustega ja avatud küsimusteks. Valikvastustega küsimuste puhul tuli vastajal teha sobiva vastusevariandi juurde märke. Avatud küsimuste puhul oli vastajal võimalik ise kirjutada oma arvamus. Kokku oli vastanuid 98 ning sellest moodustus valim. Andmete süstematiseerimiseks kasutas autor *Microsoft Exceli* programmi ning joonised ja diagrammid on koostatud autori poolt.

2.4.2. Uuringu tulemuste analüüs

Antud alapeatükis annab autor ülevaate uuringu tulemustest ja teostab analüüsi. Küsimustikule vastas kokku 98 inimest, kellest moodustus valim.

Esimesed küsimused olid vastajate isikuandmete kohta (lisa 4) ehk nende sugu, vanus ja haridustase. Vastanutest olid 73 naised ja 25 mehed. Noorim vastaja oli 16 aastane ja vanim 74 aastane, keskmiseks vanuseks kujunes 33,2 aastat. Vanusegruppide lõikes oli suurim vastanute grupp kuni 25 aastased, neid oli 32. 31 vastajat oli vanuses 26 – 35, 20 vastajat oli vanuses 36 – 45 ning 15 vastajat oli üle 46 aastased. Haridustaseme poolest oli suurim grupp keskharidusega ehk 31 vastajat, 25 vastajat oli bakalaureusekraadiga, kutsekõrgharidusega ja kutseharidusega vastavalt 13 ja 12 vastajat. Magistrikraadi omas 8 vastajat ja ühel vastajal oli kõrgem kui magistrikraad. Neli vastajat märkis oma haridustasemeks muu. Vanuseline ja haridustaseme segmenteerimine oli oluline, et näha, kas tekib olulisi teadmiste erinevusi kaheksakand ornamendi kohta erinevate vanusegruppide või erineva haridustasemega inimeste vahel.

Esimesed kaks teemakohast küsimust puudutasid kaheksakand ornamendi levikut tänapäeva Eesti rõivastuses (joonis 23 ja 24).

On või on olnud rõivaese, millel kaheksakand ornament	47	 48%
Ei ole kandnud kaheksakand ornamendiga rõivaeset	51	 52%
Kokku vastuseid	98	

Joonis 23. On kandnud kaheksakannaga rõivaeset. *Allikas:* Autori koostatud

Esimese küsimuse vastuste põhjal on selgelt näha, et kaheksakand ornament kaunistuselemendina rõivastel on väga suure levikuga ka tänapäeval. Ligi pooltel vastanutest ehk 48% on praegu või on olnud kunagi rõivaese, millel kaheksakand.

On ise valmistanud (õmmelnud, kudunud) kaheksakand ornamendiga rõivaeseme.	17	 17.3%
Ei ole valmistanud kaheksakand ornamendiga rõivaeset	81	 82.7%
Kokku vastuseid	98	

Joonis 24. On ise valmistanud kaheksakannaga rõivaeseme. *Allikas:* Autori koostatud

Ootuspärane on ka teise küsimuse vastuste tulemus. Vastanutest 17 inimest on ise õmmelnud või kudunud rõivaeseme, millel kaunistuseks kaheksakand. Arvestades, et vastajate hulgas on mehi ja naisi, kes pole kunagi endale ühtegi rõivaeset õmmelnud või kudunud on autori arvates see protsent küllalt suur, et tõestada kaheksakanna populaarsust ja levikut käsitöö tegijate hulgas.

Küsimusel teema kohta, millega seostub kaheksakand ornament, oli antud valikvastused, millest võis mitu valida (joonis 25). Teemad, mida vastusevariantideks pakuti, olid rahvarõivad, vanaema kudumid, nüüdisaja disaintooted ja muu ehk teema, mida pole nimetatud.

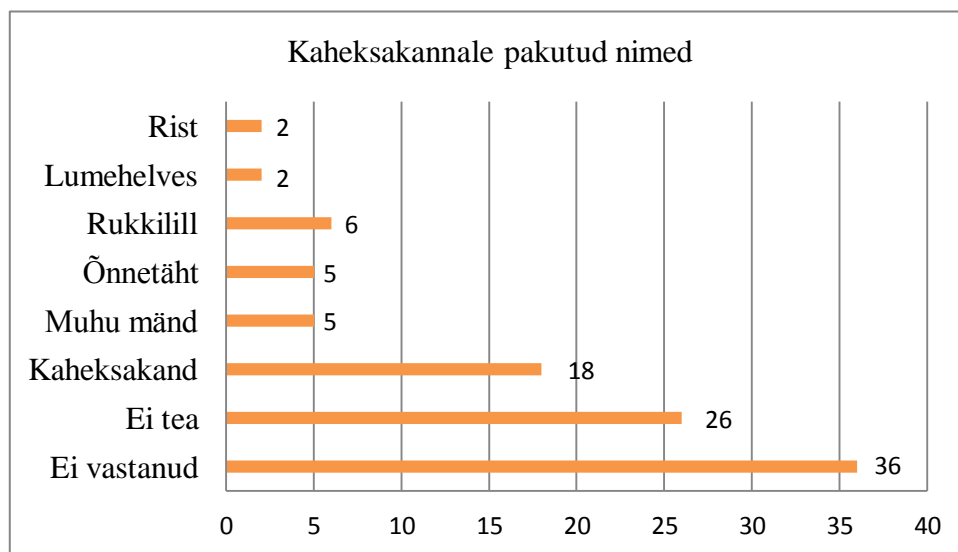
Millise teemaga seostub kaheksakand ornament:		
rahvarõivad	66	 41%
vanaema kudumid	53	 32.9%
nüüdisaja disaintooted	28	 17.4%
muu	14	 8.7%
Kokku vastuseid	161	

Joonis 25. Teema, millega kaheksakand seostub. *Allikas:* Autori koostatud

Rahvarõivad seostuvad kaheksakand ornamendiga 66 vastajal, vanaema kudumid aga 53 vastajal, tänapäeva disaintooted kangastuvad aga 28 vastajal ning 14 vastajat seostab

kaheksakannaga veel muid teemasid. Kaheksakand ornamendi seostamine rahvariietega on igati mõistetav ja ootuspärane, sest just läbi esiemade käsitöö on kaheksakand jõudnud tänapäeva käsitöötajate ja rõivadisaineriteni. Samas on huvitav tõdeda, et 32 vastanut ei osanud seostada kaheksakand ornamendi rahvarõivastega. Kaks vastanut väitsid, et nad ei ole taolise ornamendiga kuskil kokku puutunud.

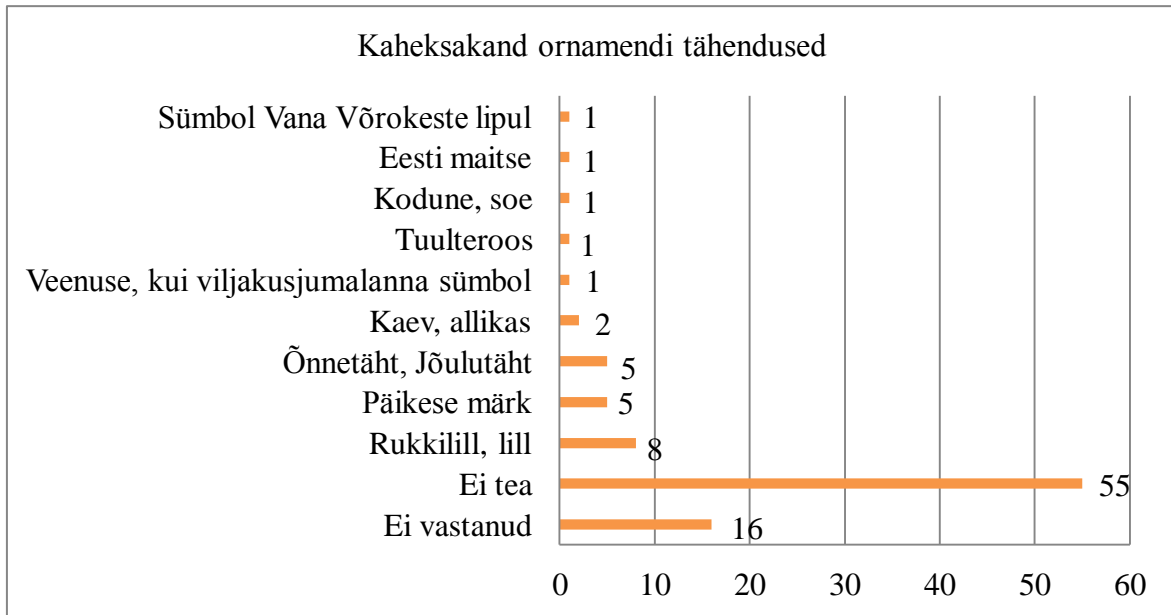
Kui kaheksakand ornamendi kasutus ja levik tänapäeva Eestis on laialdane, siis teadmised ornamendi päritolu, nime ja tähenduse kohta on hääbumas. Küsimus ornamendi nime kohta (joonis 26) näitab ilmekalt, et muiste kaheksakannale omistatud nimedest teatakse väga vähe.

Joonis 26. Kaheksakannale pakutud nimed. *Allikas:* Autori koostatud

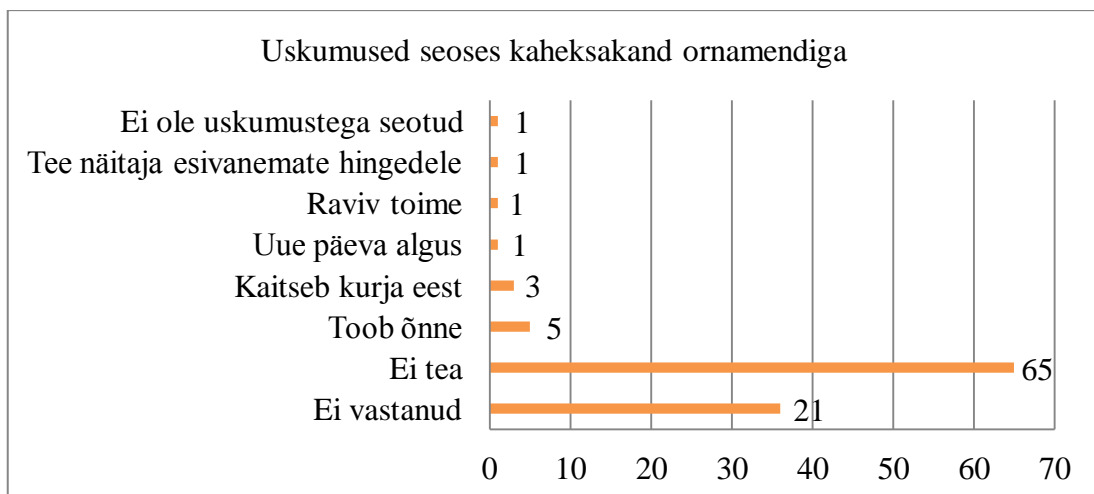
Skeemilt on näha, et 62 vastanut kas ei ole teadnud kaheksakanna nime või lihtsalt ei ole vastanud. Vaid 36 inimest on kindlalt teadnud või siis lihtsalt pakkunud nimesid. Kõige enam (18 korda) ongi pakutud enim levinud nime – kaheksakand, järgneb kuus korda nimetatud rukkilill, seejärel õnnetäht ja Muhu mänd, kumbagi märgitud viiel korral. Lumehelvest ja risti on vastajad pakkunud kahel korral. Nimed kaheksakand, Muhu mänd, õnnetäht ja rist ehk valgust kiirgav rist on tõepoolest kasutusel olnud nii 19. sajandil kui varem. Rukkilill ja lumehelvest, mis on nimedena pakutud, tähistavad uuenenud arusaamu ja nimesid vanale ornamendile.

Kaheksakand ornamendile omistatud muistetest tähendustest ja uskumustest (joonis 27 ja 28) teadsid vastajad veel vähem kui nimedest. Tähenduste märkimisel torkab silma, et uued kaasaegsed tähendused segunevad vanadega, seega toimub uuenemine ja kaasajastumine.

Joonis 27. Kaheksakanna tähendused. *Allikas:* Autori koostatud

Kaheksakand ornamendile omistatud tähendusi ei teadnud või lihtsalt ei vastanud 71 vastanutest, 25 vastajat aga teadsid mitmeid erinevaid tähendusi. Ühe vastaja poolt on ära märgitud kaheksakanna algne tähendus – Veenuse, kui viljakusjumalanna sümbol. Iidsetest tähendustest on veel märgitud päikese märk 5 korda, õnnetäht, jõulutäht samuti 5 korda ning kaev või allikas kaks korda. Rukkilill või lill on nimetatud kaheksal korral ning veel on esile toodud tuulteroos, kodune ja soe. Üks vastaja kirjutas, et kaheksakand on Vana Võrokeste lipul ning sümboli iga rööpkülilik tähendas ühte kihelkonda. Üks vastaja on märkinud tähenduseks Eesti maitse, mis on uuemal ajal välja kujunenud tähendus.

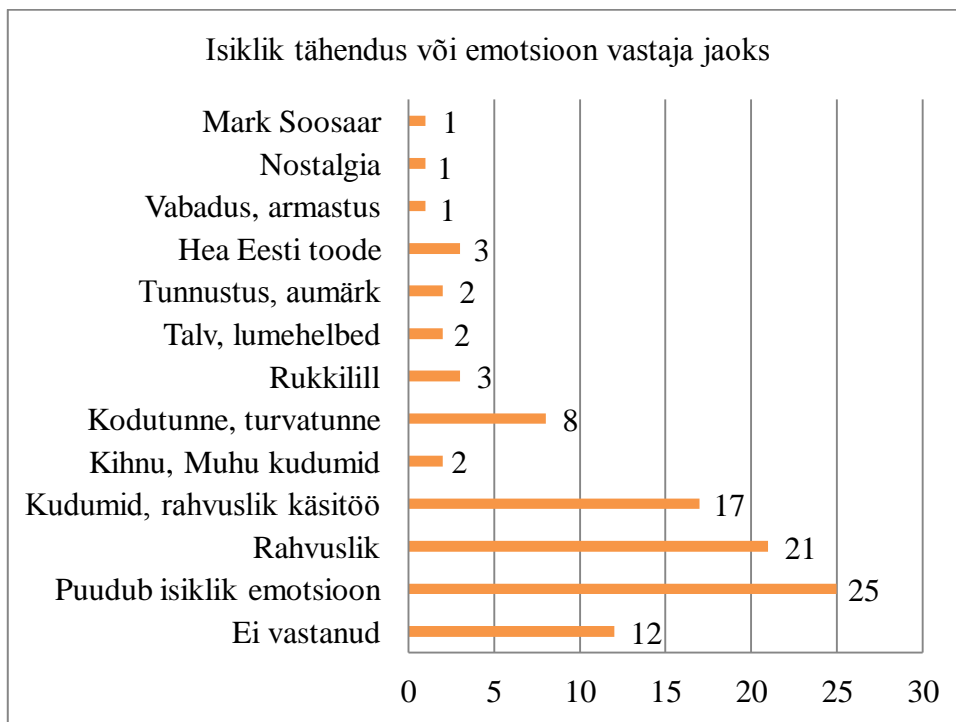
Joonis 28. Kaheksakannaga seotud uskumused. *Allikas:* Autori koostatud

Kaheksakannaga seotud uskumustest teadis aga veel vähem vastanutes, vaid 11 inimest. Ei tea kaheksakannaga seotud uskumustest 65 vastanutest ja 21 lihtsalt ei vastanud. Üks

inimene aga oli kindel, et kaheksakand ei ole seotud mingite uskumustega. Vanadest uskumustest teadsid viis vastanut, et kaheksakand toob õnne, kolm kirjutasid, et kaitseb kurja eest, veel oli märgitud, et kaheksakannal on raviv toime ja see tähistab uue päeva algust. Üks vastanutest teadis kirjutada, et pannes kaheksakand märgi uksele, saavad esivanemate hinged koju tulla.

Kuigi kaheksakannaga seotud uskumustest teadis väike protsent, ainult 11,22%, siis nimetasid vastajad just neid uskumusi, millest on töö autor ka eelnevalt oma töös kirjutanud.

Viimases küsimuses paluti kirjeldada tähendust või emotsiooni, mida kannab kaheksakand ornament vastaja jaoks isiklikult. Selle küsimuse vastused (joonis 29) annavad ülevaate, mida tähendab tänapäeva inimese jaoks esivanemate aegadest pärit kaheksakand ornament.

Joonis 29. Isiklik tähendus seoses kaheksakannaga. *Allikas:* Autori koostatud

Vastanutest 25 puudub isiklik emotsioon seoses kaheksakand ornamendiga ja 12 inimest on jätnud küsimusele vastamata, millest võib järeldada, et neilgi ei tekkinud emotsioone, seoses kaheksakannaga. Eelpool öeldust nähtub, et tänapäeva Eestis on inimesi, kes pole kokku puutunud ega huvi tundnud rahvusliku ornamentika vastu.

Suur osa vastajatest on seostanud kaheksakand ornamendiga rahvuslikku teemat. Just rahvuslik on see märksõna, mida kirjutas 21 vastajat. Kudumid ja rahvuslik käsitöö meenus 17le ja kaks vastajat märkisid eraldi just Kihnu ja Muhi kudumeid. Samas mitmed vastajad

meenutasid kaheksakannaga seotud isiklikke esemeid, kes kooliaegset suusamütsi, kes isalt kingiks saadad pontšot. Kaheksakand tähendab kaheksale vastajale kodutunnet ja turvatunnet ning ühele seostub kaheksakand nostalgiaga. Rahvusliku teemaga seonduvaks võib pidada ka kolme vastaja poolt nimetatud rukkilille, mis on meie rahvuslill. Vastustes märgiti veel uudseid seoseid kaheksakannale, nagu tunnustus, aumärk, vabadus, armastus, talv, lumehelbed.

Hea Eesti toote tähiseks on kaheksakand kolmele vastajale. Konkreetselt nimetati Farmi tooteid, mille pakenditel rahvusornamendid ja Estonian Airi, mille lennukitel samuti ilutsevad kaheksakand ornamendid.

Ühe vastaja jaoks assotsieerub kaheksakand tuntud kultuuritegelase Mark Soosaarega. Autori arvates on see meeldiv tunnustus Mark Soosaarele Kihnu kultuuripärandi propageerimise eest.

Analüüsidest vastuseid ja vastajate isikuandmeid võib välja tuua ühe seose, nimelt need vastajad, kes teadsid kaheksakannaga seotud uskumusi, sellele omistatud tähendusi ja nimesid, kuuluvad enamuses ehk kaheksa inimest vanusegruppi 45 ja vanemad. Vaid kolm vastajat vanuses 22-24 teadsid vastuseid uskumuste ja tähenduste kohta. Ühegi haridustasemega aga ei saanud seost täheldada, sest esindatud olid peaaegu kõik haridustasemed, enim siiski keskharidus. Siit võib teha järelduse, et suuremad teadmised rahvusmuustriga seonduvasse on ealt vanematel inimestel. Samas on hea meel tõdeda just nende kolme noore vastaja näitel, et kellel on soovi, huvi ja tahtmist, siis info, mis puudutab meie rahvuslikku käsitööd, ornamente ja kõike sellega seonduvat, on kättesaadav kõigile.

Küsimustikule vastanute vastustest võib järeldada, et tänapäeva eestlase jaoks on vanad kaheksakannale omistatud tähendused ja uskumused minetanud oma aktuaalsuse ning on kujunenud uued seosed ja tähendused. Kõige enam peetakse kaheksakand ornamentide rahvuslikkuse sümboliks, järgneb kodu ja turvatundega seonduv. Uudse tähendusena märgib kaheksakand head Eesti toodet või ka head Eesti asja, siinkohal ei rõhutata mitte üksi vanu traditsioone vaid ka tänapäevaseid uuenduslikke lahendusi.

Võib väita, et kaheksakand ornamentide levik jätkub nii ajas kui ruumis, hoolimata sellest, et selle algne tähendus on muutunud.

3. DISAINMANTLI VALMIMINE

Disainmantli ja kogu kolleksiooni (lisa 5) inspiratsiooniallikaks on mitmevärviliste kaheksakandadega kaunistatud saanitekid. Kaheksakand ornamentid on läbi aegade kujutatud väga eriilmeliselt, kuid just saanitekkidel on nad kujutatud väga dekoratiivselt. Samas on eesmärgiks luua tänapäeval kantav kolleksioon, milles seguneb kaasaegne disain ja ajast-aegast kestev käsitöö.

3.1. Saanitekk inspiratsiooni allikana

Eesti kattevaibad, sealhulgas saanitekid, on välja arenenud naisterõivastuses kasutusel olnud suurtest õlarättidest, mis võeti üsna sageli ka magamisel peale (Konsin, 1979: 57). Sõidutekke, mida kasutati hobusõidukitega reisimise ajal, leidis igas talus hulgaliselt. Nende hulgas oli saani-, vankri- ja hobusetekke. Vastavalt otstarbele olid ka tekke nimetused: istetekid, persealusetekid, põlvepealsetekid, jalgadetekid. Luues tänapäeval kasutatavat disainmantlit ja peleriini ning võttes eeskujuks ja inspiratsiooniks saaniteki, toimub vastupidine areng. Kui naisterõivastusena kasutusel olnud kangalaiast või õlarätist kujunesid välja spetsiaalsed sõidutekid, siis käesoleva uurimustöö praktilise osana valmivad saanitekkid inspireerituna naiste ülerõivad.

Nii nagu toleaeagne saanitekk oli mitme funktsiooniga, on eesmärk anda ka loodavatele disainrõivastele mitu funktsiooni. Esmane võimalus on kanda mantlit ja teisi kolleksiooni rõivaid ülerõivastena. Teine võimalus on kasutada neid saanitekkina, nii põlvepealse- kui istumise aluse tekina. Kolmas võimalus on mantli ja teiste ülerõivaste sisustustekstiilidena kasutamine, näiteks mantel sobib voodikatteks, keep tugitooli ja peleriini tumba katteks.

Kuna voodivaibaga võrreldes evis sõiduvaip algselt suuremat dekoratiivset funktsiooni, siis pöörati nende valmistamisele ka suuremat tähelepanu: näiteks lasti mehelemineku puhul sõiduvaipu ikka kuduja juures tellida, kuna voodivaip kooti ise (Kõresaar, 1999: 49). Argipäevaseks otstarbeks kooti mõnikord koguni takuseid mustrita tekke. Pulmadeks valmistatud pidulikud pruutvaibad püüti seevastu kujundada erilise hoolega. Sõiduvaipadesse investeeriti suuremad väärtused, kuna see aitas hoida pererahva mainet ja andis neile kõrgema staatuse.

Tänapäeval käitatakse sama põhimõtte järgi. Rõivad igapäevaseks kandmiseks ostetakse poest või õmmeldakse ise, kuid pidulikeks üritusteks lastakse rõivad disainida ja valmistada oma ala professionaalidel. Sellistel puhkudel püütakse näidata oma staatust ja moeteadlikkust.

Pulmasõiduks valmistatud saani- või vankritekk oli edaspidi kasutusel vaid pidulikel puhkudel: laste ristimisele viimisel, pühapäevastel kirikusõitudel jms. Etnoloogid on välitöödel teinud hulgaliselt tähelepanekuid pulmavaiba säilitamisest mälestusesemena. (Kõresaar, 1999: 52)

Vankri- ja saanitekid kujunesid ajapikku omamoodi toredusesemeteks, mistõttu nende kaunistamisele hakati 19. sajandi teisel poolel omistama üha suuremat tähelepanu. Igas peres pidi olema vähemalt kaks sõiduvaipa: üks istmekoti ja teine jalgade katteks. Jõukates peredes oli neid rohkem. Paaris kasutamisele kuuluvad sõiduvaibad kooti enamasti erineva ornamendiga, kuid pidid sealjuures harmoneeruma. Istme- ja jalateki erinevust täheldame juba vöödilise kirjaga vaipade juures. Põimtehnikas vaipade puhul süvenes nende erinevus veelgi. Mis puutub materjalidesse, siis istmetekkideks kasutati sagedamini takuseid lõngu, kuna jalatekid olid enamasti villase koega. (Konsin, 1979:57)

19. sajandil oli kirik koht, kuhu mindi kõige paremate riietega, kuna kirik oli külakogukonna kokkusaamise põhipaigaks, siis oli siin eriti tähtis olla esindusliku välimusega. Sõidu- ja saanitekkide kohta kehtis samasugune reegel, sest nii oli võimalik rõhutada oma jõukust ja käsitööoskust ning sageli püüti näida rikkamana, kui tegelikult oldi. Pühapäeval kiriku juures lasipuude äärde rivistatud vankrite või saanide kaunid ja vaheldusrikkad kattevaibad kujutasid endast omapärast vaibanäitust (Konsin, 1979:57).

Seega oli kogukonnaliikmetele oluline näidata oma käelist osavust, loovust, muutumist, erinevate lõngavärvide hankimise võimalusi ja kompositsiooniliste lahenduste teostust. Sama eesmärk on käesoleva praktilise töö käigus loodavatel ülerõivastel – eristuda masstoodangust. Luues tänapäevaseid disainrõivaid, mis on seotud käsitöö ja rahvusliku ainesega, püütakse samuti kogukonnaliikmetele näidata oma käelist osavust, loovust, huvitavaid, mõnikord isegi enneolematuid ideid. Suhtudes austusega rahvuslikku pärandisse, samas lisades sellele tänapäevaseid suundi ja lahendusi kanname edasi esivanemate mustreid ja ilumeelt.

Ilmekalt illustreerib kaunistatud sõidutekkide olulisust tõsiasi, et kodu lähimbruses igapäevaseid sõite tehes kasutati lihtsaid halle tekke, kaugematele sõitudele minnes võeti kaasa kápiliste kirjadega tekid (joonis 30) (Konsin, 1979: 65).

Joonis 30. Sõit. Akvarell sarjast „Läänemaa rahva elu“, 1820. aastad. Allikas: ERM, E-pood, 2.04.2013

Alexander von Uexküllil akvarellil, mis on sarjast „Läänemaa rahva elu“ ning maalitud 1820. aastail, on näha, millise enesekindluse ja uhkusega sõidetakse, põlvedel kirjatud saanitekid. Inimene kasutab sageli eset, et väljendada midagi enda kohta, isiklike omadusi, väärtushinnanguid, soovi olla osa teatud grupist või vastupidi, vastanduda sellele (Kõresaar, 1999: 69). Seega kandsid saanitekid endas kahte funktsiooni – praktilist ja esteetilist. Loodavate disainrõivaste eesmärk sarnane, et nad oleksid praktiliselt kantavad ja täidaksid ülerõiva funktsiooni, samas on neil ka esteetiline tähendus, nad eristuvad oma lõigetelt, teostuselt ja kaunistuste poolest tavapärastest ülerõivastest.

Sõidutekkide hulgas oli valdav tehnika sõbakiritriibuline lahendus. 19. sajandil levisid aga keerulisemad ja aeganõudvamad naast- ja pindpõime tehnikas vaibad, mida kasutati rohkem kiriku- ja pulmasõitudeks. Pindpõime puhul tekib kangas erivärviliste koelõngade omavahelisest põimimisest. Koelõngad on omavahel seotud ja moodustavad geomeetrilisi kujundeid. Eesti päritolu vaipades on pindpõime koeripsiline, st lõim on täielikult koelõngaga kaetud. Levinumad pindpõimemotiivid on leegiline kiri e kalasabakiri, kaheksakannad, jõekiri e poogeline kiri ning veel mitmed erinevad vaibakirja motiivid. Sageli on pindpõimet kasutatud koos naastpõimega. (ERM vaibakogu, 2.04.2013)

Pindpõime tehnikas kaheksakannad sõiduvaipadel äratavad tähelepanu oma suuruse ja enamuses erksa värvivaliku poolest. Just sõiduvaipadel ilutsevad kaheksakand ornamendid ongi innustanud kasutama disainmantlil seda läbi aegade kasutusel olnud ornamenti.

3.2. Mudelite ja materjalide valik

Disainrõivaste tegumoe valikul on lähtunud lihtsuse põhimõttest. Töö praktilise osana valmib kollektsioonist mantel. Mantli puhul on eeskujuks saanitekk, laialilaotatult on mantel ristkülikukujuline tekk, millele on lisatud vaid varrukad.

Lihtsa lõikega olid ka muistsed pikk-kuued, mis olid ühtlasi tähtsaimad soojaandvad kehakatted. Mulgi must pikk-kuub ehk vammus ongi põhimõtteliselt vanapärase särgi lõikega. Selle eriliseks tunnuseks on ühtlaselt lai seljatükk. Selja- ja esiosa moodustub kahekorra kokkumurtud riidelaiust, murdekoht jääb õlale. Varrukad tehti kas ühest tükist või siiludega. Alles 19. sajandi jooksul hakati Mandri-Eestis kandma ülerõivaid, mis olid juba vähemal või suuremal määral pihasse hoitud. (Piiri, 2007: 7, 8)

Loodud kollektsiooni disainrõivad on kõik lihtsa lõikega, laiali laotatult ristküliku või ruudu kujulised. Lisatud on kandmisel mugavust pakkuvad detailid: mantlile varrukad, peleriinile ümar kaeluse sisselõige, vestile kapuuts. Dekoratiivsuse annavad rõivastele värvilised kaheksakannad.

Materjali valikul on inspiratsiooni saadud pikk-kuuest, mis õmmeldi toimsest täisvillasest riidest, vastupidavamaks ja paremaks muutmiseks riiet vanutati. Hallistest on kirja pandud järgmine teade: vanutatud riie pidi nii paks olema, et valget läbi ei paista. Vammus pidi kaaluma 7-10 naela (1 nael = u 400 g), vastasel korral poleks seda palgana vastu võetud. Vammuse raskus lepiti juba kaubas kokku. (Piiri, 2007: 4)

Mantli põhimaterjaliks on valitud hallikasmust villane kangas. Kangast on töödeldud karustamise teel, mille tulemusena on kanga pind pehme ja udejas, meenutab paremalt poolt ka vilditud kangast. Kangas on ostetud Kangadžunglist kaalukaubana.

Disainmantli kaunistuseks kasutatav tehnika ei ole nagu sõiduvaipadel pindpõimeline vaid villasele kangale on aplikatsiooni tehnikas paigutatud kootud kangast lõigatud kujundid, mida kokku paigutades saab kaheksakand ornamendid. Kootud kangas motiivideks on valitud eesmärgiga rõhutada kudumite osatähtsust kaheksakand ornamendi levikul.

Vaiba põhivärvusteks oli harilikult potisinine, must või punane. Mustrivärvides esines tingimata punane, mille kõrval võis kohata kollast, valget, roosat, lillat, sinist, rohelist, ka beeži. Suurem osa vaipadest kirjati viie kuni seitsme värviga. Selline värvirohkus ei mõju aga sugugi koormavalt. Lihtastest, võrdlemisi ühelaadsetest mustrielementidest osati luua komplitseeritud ja dekoratiivseid vaibakirju, kus peatähelepanu oli suunatud värvide omavahelisele kooskõlale. (Konsin, 1979: 59, 62, 65)

Varasematel aegadel olenes villaste rõivaste värv enamasti lammaste värvist. Musta kuue saamiseks riiet värviti, kahjati lepakooremustaks, võimalusel kasutati poevärve. Värv oli ikka naturaalne, st lambavilla värv. Ka must oli sooja tooniga, st lepakoortega mustaks peitsitud lambapruun. (Piiri, 2007: 4, 5)

Et anda kaheksakand motiividega kaunistatud disainrõivastele etnograafilist hõngu, on materjalide värvitoonid valitud naturaalsed, mitte tänapäevaselt erksad. Põhikangas on hallikasmust ning kaheksakand motiivid moodustuvad kahte tooni punasest ja sinisest kudumikangast ning beežist nahast.

Tekkide kudumisel said arenenuma kunstimaitsega kujud näidata oma värvide valiku ja mustrite kujundamise oskust. Tekimeistrid kudasid mustreid nähtud eeskujude järgi või mõtlesid mustrid isa välja. Alles 19. sajandi lõpust on järk-järgult hakanud mõju avaldama mustiriraamatute ja käsitöölehtede eeskujud. (Konsin, 1979: 59)

Aplikatsioonitehnikas mantlile kantud kaheksakandade värviskeem on asümmeetriline ning eeskuju selleks on saadud Eesti Rahva Muuseumis nähtud vanadest käsitööna tehtud rõivaesemetest, kus nii mustri- kui värviskeemides puudub range sümmeetria ning palju on kasutatud vaba vormi ja kohati juhuslikku värvipaigutust.

Mantlile paigutatud kaheksakand ornamendid on ääristatud bordoopunasest lõngast punutud näpunööriga. Nöör on õmmeldud õmbluste kohale, et varjata aplikatsiooni sikk-sakk pistet. Paralleeli võib tõmmata vanade kuubedele ja vammustele, kus kaunistusteks kasutati punast nööri, mis kulges mööda õmblusjooni (Piiri, 2007: 13). Taolisi kuubesid nimetati nööritud kuubedeks ning need olid levinud Viljandimaal, Pärnumaal, Tartumaal ja Võrumaal (Piiri, 2007: 11).

Disainmantli vooder on kaheosaline, mantli ülaosas, kuni õlajooneni on kasutatud punast kudumikangast, mida on kasutatud ka kaheksakand ornamentideks. Mantli ülemist osa, mis

on vooderdatud punase kudumiga, tagasi keerates moodustub efektne krae. Mantli alumisele ehk kehaosale on voodriks valitud punane kangas, mis on libe ning aitab kaasa mantli paremale selga istumisele.

Mantli voodri punase värvivaliku põhjenduseks võib tuua näiteid taas vammustest ja pikkkuubedest. Lisaks nõõridega kaunistamisele, pandi punane kalevikant hõlmade, varrukasuude, vahel ka krae sisekülgedele ning jõukamad vooderdasid terved hõlmaääred punase kaleviga (Piiri, 2007: 12, 13).

3.3. Töö käik

Mantli kehaosa lõikasin tumehallist villasest kangast ristküliku kujulise. Valmis kehaosa laiuks on 140 cm ja kõrguseks 125 cm. Äärtesse lisasin 8 cm tagasikeeramiseks pluss õmblusvaru. Tagasikeeratud osast jäävad mantli siseküljele 6,5 cm laiused äärekandid.

Märkisin mantli ääre ning seejärel asusin kaheksakand ornamentidest mustrit mantlile kujundama. Kaheksakand ornamentide jaoks lõikasin sinisest ja kahte tooni punasest kudumikangast ning beežist nahast kujundid (joonis 31).

Joonis 31. Lõigatud kujundid, millest moodustub kaheksakand. *Allikas:* Autori foto

Villasest kudumikangast lõigatud kujundite suurused on 6x8 cm ja 7x9cm. Värvilisi kujundeid kokku pannes moodustasin kahes suuruses kaheksakand ornamentid. Suuremad ornamentid (19x19 cm) asetsevad mantli kehatüki äärtes, kokku 18 ornamenti. Kaks suurt ornamenti paigutasin ka varruka otstele. Väiksematest kaheksakandadest, suuruses 18x18, moodustasin rea allääres olevate kujundite kohale, sinna mahtus neid neli tükki. Väiksemad kaheksakannad paigutasin ka varrukatele suure kaheksakanna kohale, kummalegi varrukale kaks tükki.

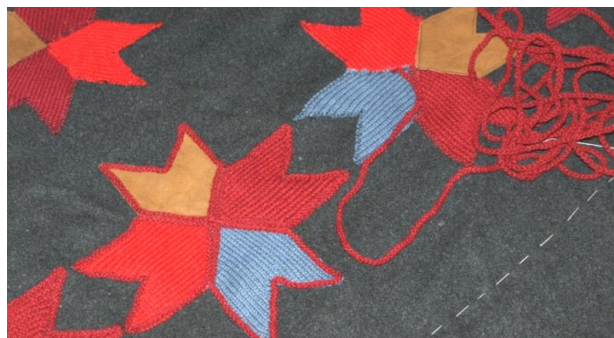
Esialgse kaheksakandade paigutuse fikseerisin nõõpnõeltega. Kangale kinnitasin kujundid, millest kaheksakand moodustub, õmblusmasinaga Janome JD1818 (joonis 32).

Joonis 32. Kujundite kinnitamine kangale. *Allikas:* Autori foto

Kudumikangast välja lõigatud kujundite ääred on kerged hargnema, sellepärast kasutasin sik-sak pistet, et kinnitada paremini kõik lõngaotsad. Et mitte tekitada väga jäika õmblusekohta, ei saanud õmmelda ka väga tiheda pistega. Piste laiusseks valisin masina võimalusi arvestades kõige laiema ja piste pikkuseks 1,8. Nahast kujundid õmblesin tavaõmblusega, pistepikkusega 2,8.

Sik-sak õmblusega kinnitatud kudumikanga ääred ei jäänud piisavalt korrektsed ning hiljem mantlit kandes oleks need tõenäoliselt veel karvasemaks muutunud. Selleks, et kaheksakandade ja seega kogu mantli väljanägemine oleks laitmatu, katsin kujundite servad kandiga (joonis 33).

Joonis 33. Näpunõör kasutaud kandina. *Allikas:* Autori foto

Kandina kasutasin näpunõõri, mille punusin tumepunasest villasest lõngast. Näpunõõri õmblesin kujundite servadesse õmblusmasinaga nii, et see katab sik-sak õmbluse ja samas kinnitab veelkord kõik lõigatud kudumikanga lahtised lõngaotsad.

Mantli varruka lõiked võtsin algselt ajakirjast Burda 10/2012. Varruka lõige on kaarega ning kaheosaline. Mantliproovis aga selgus, et mantlile sobiks paremini sirge lõikega varrukas. Nii konstrueerisin varrukad ümber (joonis 34).

Joonis 34. Varruka lõike konstrueerimine. *Allikas:* Autori foto

Algse varruka lõike õlakaart tegin madalamaks ning varruka ülaosale lisasin laiust. Samuti lisasin pikkust varruka alläärele. Tulemuseks on lihtsama lõikega varrukas, mis sobib paremini sirge lõikega mantlile.

Käeaugu suuruse ja kuju konstrueerisin Burdast võetud mantli esi- ja seljaosa lõike käeaugu kaarest lähtudes. Käeaugu lõikamisel ristkülikusse ehk mantli kehaossa arvestasin seljalaiusega (joonis 35).

Joonis 35. Varrukate külgeõmblemine. *Allikas:* Autori foto

Mantli kehaossa lõigatud käe aukude vaheline ala pidi sobima seljaosa laiusse. Mantli ülaservast õla tipuni jätsin 30 cm osa, mis kataks õla ja tagasi pöörates moodustaks krae.

Mantli voodri õmblesin kokku kahest kangast, ülevalpool õlajoont on punane kudumikangas, nii tekib ülaserva tagasi keerates efektne krae. Ülejäänud kehaosas ja varrukatel on punane voodrisiid. Kui olin varrukad mantlile otsa õmmelnud, ühendasin ka mantli ja voodriosa pahemalt poolt õmmeldes. Ümberkeeramiseks jätsin alläärde ava, mille hiljem käsitsi salapistega kinnitasin. Salapistega kinnituskohti tegin ka varruka õlakaare õmblusesse ja mantliriide ning voodri ühendusõmbluse kohale mantli äärtel.

Kuna disainmantlil puudub tavamantlile omane õlaosa, mille abil kogu mantel õlgadele toetub, siis mantli seljast mahalibsemise vältimiseks õmblesin mantli sisse lisapaela. Lisapaela õmblesin õlatippudesse varruka ja kehaosa õmbluse vahele. Pael on reguleeritav vastavalt mantlikandja õlalaiusele ning ka lahtivõetav, kui on soovi mantlit tekina kasutada.

Seotavad lisapaelad õmblesin ka vasaku hõlma kinnitamiseks. Sidudes kinni hõlma servas oleva ja käiseaugu all mantli siseküljel oleva paela, kinnitub hõlm ega libise alla. Pealmise ehk parema hõlma kinnitamiseks õmblesin aasa ja nõöbi.

Mantli tegemisel oli kõige aeganõudvam pool käsitöö osa ehk kaheksakand ornamentide ja kantide õmblemine. Keerukam pool oli käiste ning käiseaugu konstrueerimine, samuti mantli õlgadelt libisemise vältimiseks lisadetailide konstrueerimine. Kogu mantli teostus, ideest valmimiseni, oli huvitav ja arendav kogemus.

KOKKUVÕTE

Eesti rahvas tundis 19. sajandil uhkust oma eripärasest riietusest, sellega taheti näidata, et suudetakse olla iseseisev rahvas. Ka iga kihelkonna või külarahvas kandis just sellele paikkonnale iseäralikke rõivaesemeid ja see tõstis nende iseteadvust ning kasvatas usku tulevikku. Igal rõivaesemel oli oma tähendus ja koht uskumustes ja traditsioonides.

Kindla sõnumiga oli ka kaheksakanna muster, see pidi haigusi eemale peletama ja suutma ka neid ravida. Kaheksatipuline rist on olnud märk, millele on omistatud kurja eest kaitsvat jõudu. Kaheksakand on tähistanud ka elu ringkäiku ning seda on peetud Eesti kultuurilooliselt üheks tähtsamaks kujundiks. Samas võime näha, et kaheksakand on seotud paljude rahvaste kultuurilugudega ning selle tähendus on muutunud ajas ja ruumis.

Tänapäeval kantakse rahvariideid kui esivanemate pärandit, kui ajaloolist mälestusmärki. Kaheksakand ornamendi kasutus on jätkuvalt suur, seda nii disainerite kui käsitöömeistrite loomingus. Küsimustikule vastanute vastustest võib järeldada, et tänapäeva eestlase jaoks on vanad kaheksakannale omistatud tähendused ja uskumused minetanud oma aktuaalsuse ning on kujunenud uued seosed ja tähendused. Kõige enam peetakse kaheksakand ornamendi rahvuslikkuse sümboliks. Tavainimesele tähendab kaheksakand midagi maalähedast või lihtsalt ilusat, ühte sooja kampsunit ilusa mustri või pehmet kirjatud sokipaari. Uudse tähendusena märgib kaheksakand head Eesti toodet või ka head Eesti asja, siinkohal ei rõhutata mitte üksi vanu traditsioone vaid ka tänapäevaseid uuenduslikke lahendusi: progressiivsust, kaasaegsust ja edasipürgivat mõtteviisi.

Töö käigus on valminud saanitekist inspireeritud ülerõivaste kollektsioon. Praktilise tööna on kollektsioonist valminud mante. Disainmantel ühendab endas põlise käsitöö ja kaasaegse disaini, nii nagu mitmevärvilised dekoratiivsed kaheksakannad mantlil sümboliseerivad muistseid tähendusi ja uskumusi, kui ka tänapäeva edasipürgivat mõtteviisi.

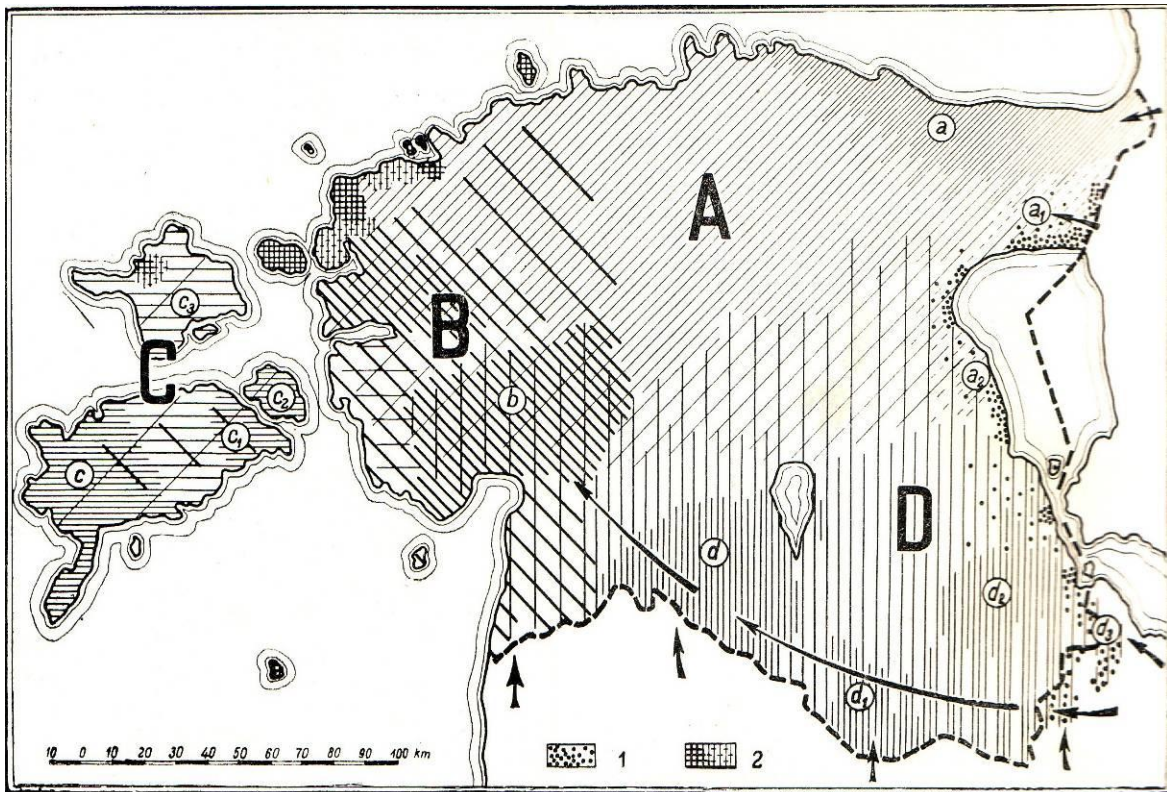
Võib väita, et kaheksanurkse ornamendi levik jätkub nii ajas kui ruumis, hoolimata sellest, et selle algne tähendus on muutunud.

KASUTATUD ALLIKMATERJALID

1. Artla, T., 2009. *Märgid, sümbolid ja värviilm rahvaornamentikas*. [Online] www.aveler.ee/public/files/Symbolid.doc [1.11.2012]
2. ERM, 2013. *E-pood*. [Online] <http://www.erm.ee/et/pood/postkaardid/uexkull/soit> [2.04.2013]
3. ERM, Vaibakogu, 2010. *Otstarve*. [Online] http://vaibad.erm.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=53&Itemid=65 [4.11.2012]
4. ERM, Vaibakogu, 2010. *Tehnika*. [Online] http://vaibad.erm.ee/index.php?option=com_content&view=article&id=56&Itemid=68 [2.04.2013]
5. Estonica, 2012. *Rahvariided*. [Online] <http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Rahvariided/> [4.11.2012]
6. Kaarma, M. & Voolmaa, A., 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat.
7. Kõnits, K., 1979. *Kudumid*. Tallinn: Kunst
8. Kõnits, K., 1972. *Silmkoeesemed*. Tallinn: Kunst
9. Kõresaar, E., 1999. *Vaip – teki muodi asi. Etnograafilise esemeuurimus*. Tartu: Triip
10. Lutsepp, E. & Tammis, I., 2007. *Eesti kindakirjad*. Tallinn: Tammerraamat.
11. Manninen, I., 2009. *Eesti rahvariiede ajalugu*. Tartu: trükikoda Printon.
12. Moora, A., Trees, L. & Voolma, A., 1957. Rahvarõivaste ja nende ornamentikasutamisest kaasajal. . *Eesti rahvarõivad*. Vastutav toimetaja Moora, H. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. 197-202
13. Moora, H., 1957. Sissejuhatuses. Eesti rahvarõivaste arenemise ajaloost. *Eesti rahvarõivad*. Vastutav toimetaja Moora, H. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. 7-28.
14. Piiri, R., 2007. *Eesti talurahva ülerõivas 19. sajandil*. Tartu: Vali Press
15. Piiri, R., 2001. *Kindad õnnetähest männakirjani*. Tartu, ERM: Tõravere trükikoda.
16. Praakli, A., 2009. *Eesti labakindad ilma laande laiali*. Tartu: Elmatar.
17. Puppert, P., 2011. *Eesti rahvarõivas ja mood*. Tallinn: TEA kirjastus.
18. Reemann, V., 2009. *Kiri, muster, ornament*. Tartu: Vali Press.

19. Treve, A., 1957. Rahvarõivaste valmistamise tehnikast. Pilu, pitsi ja tikandi tehnikast. *Eesti rahvarõivad*. Vastutav toimetaja Moora, H. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus. 234-239.
20. Värvilised tahvlid, 1957. *Eesti rahvarõivad*. Vastutav toimetaja Moora, H. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
21. Õunapuu, P., 2000. *Rahvariided*. [Online]
<http://www.estonica.org/et/Kultuur/Rahvakultuur/Rahvariided/> 30.10.2012

Lisa 1. Eesti rahvarõivarühmad 19. sajandi esimesel poolel

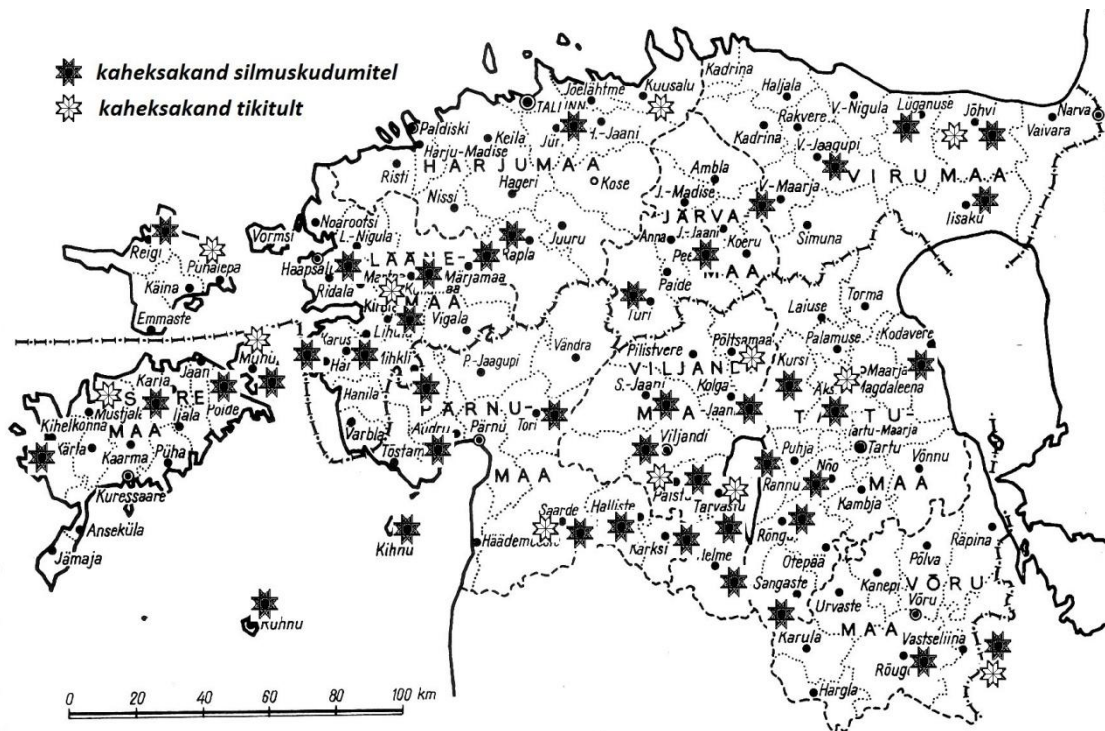

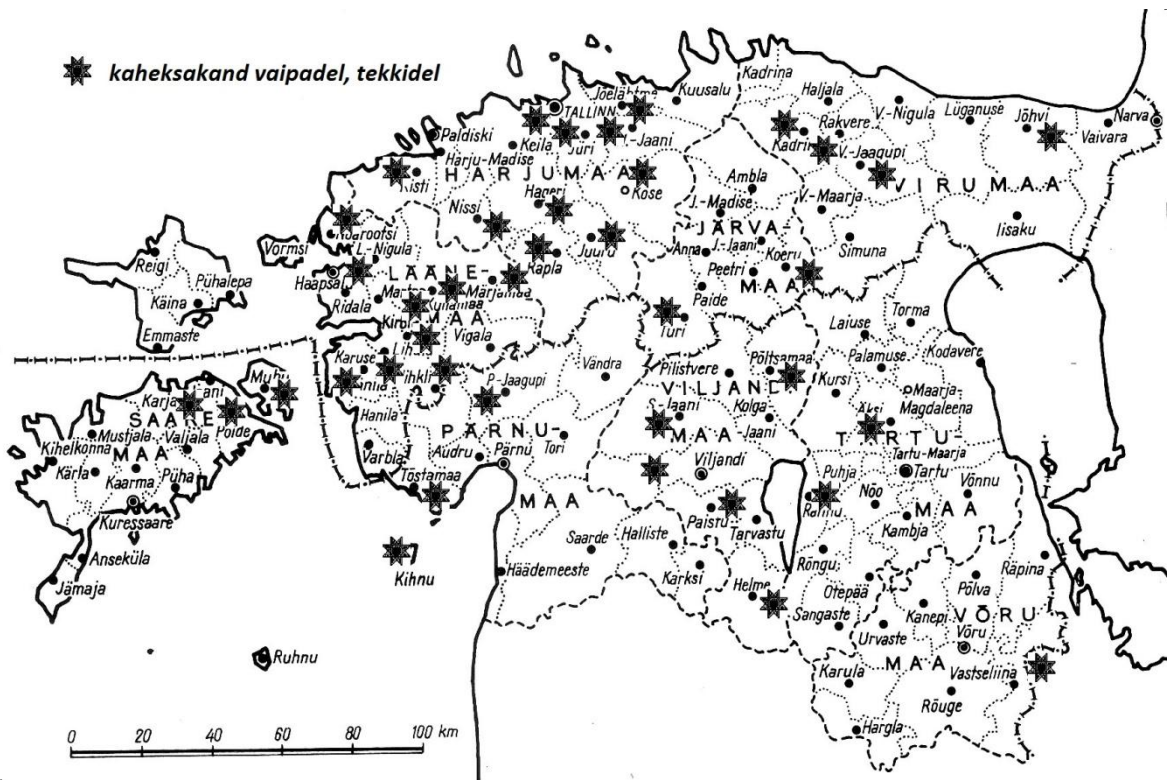
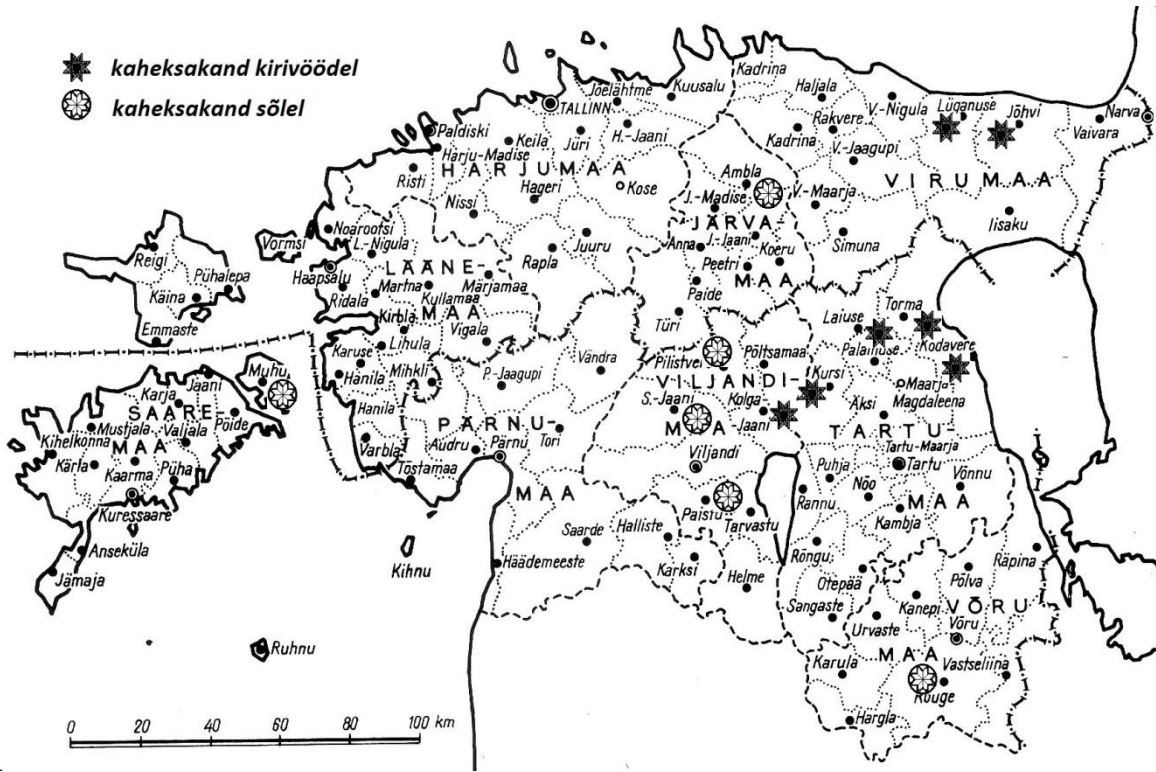
A - Põhja-estli rühm, B – lääne-estli rühm, C – saarte rühm, D – lõuna-estli rühm; a, b, c, d – nende alarühmad; 1 – vene rahvarõivad ja nende elemendid estli rahvarõivais; 2 – rootsi rahvarõivad; nooled näitavad välismõjudepeamisi levimissuundi. Allikas: Moora, 1957:

10

Lisa 2. Kaheksakand ornamendi levik Eestis 19.sajandil

1. Kaheksakand ornamendi levik silmuskudumitel ja tikanditel 19.sajandil. *Allikas:* Kaarma *et al*, 1981: mustrilehed; Konsin, 1972: 15, 18, 19, illustratsioonid; Lutsep *et al*, 32-37, 39, 44; Manninen, 2009: 23, 64, 82, 132, 265, 274, 303, 369, 375, 487; Moora, 1957: värvilised tahvlid; Praakli, 2009: 34, 42, 45-52, 56, 63, 85, 87, 90, 108, 142, 149; Autori kogutud andmed
2. Kaheksakand ornamendi levik kirivöödel ja sõlgedel. *Allikas:* Kaarma *et al*, 1981: mustrilehed; Manninen, 2009: 311, 338, 343, 344; Moora, 1957: värvilised tahvlid; Autori kogutud andmed
3. Kaheksakand ornamendi levik vaipadel ja tekkidel. *Allikas:* ERM, Vaibakogu, 4.11.2012; Autori kogutud andmed

Lisa 3. Uurimuse küsimustik

Rahvusliku ornamendi levik ja tuntus tänapäeva Eestis

Olen Virve Toom, EEK Mainor rõivadisaini 4. kursuse tudeng. Vastates järgnevatele küsimustele olete abiks minu diplomitöö koostamisel.

Tänan Teid!

Palun sisestage oma andmed:

Sugu	----	▼
Vanus	----	▼
Haridustase	-----	▼

1. Kas teil on/on olnud mõni rõivaese, millel on selline ornament?

- jah
- ei

2. Kas olete ise valmistanud (õmmelnud, kudunud) taolise ornamendiga rõivaeseme?

- jah
- ei

3. Millise teemaga seostub pildil olev ornament? (mitmed võimalikud vastused)

- rahvarõivad
- vanaema kudumid
- nüüdisaja disaintooted
- muu

4. Kui teate mõnda nime, mida eelpool nähtud ornament kannab, siis palun kirjutage need siia.

5. Kui teate mõnda eelpool nähtud ornamendile omistatud tähendust, siis palun kirjutage need siia.

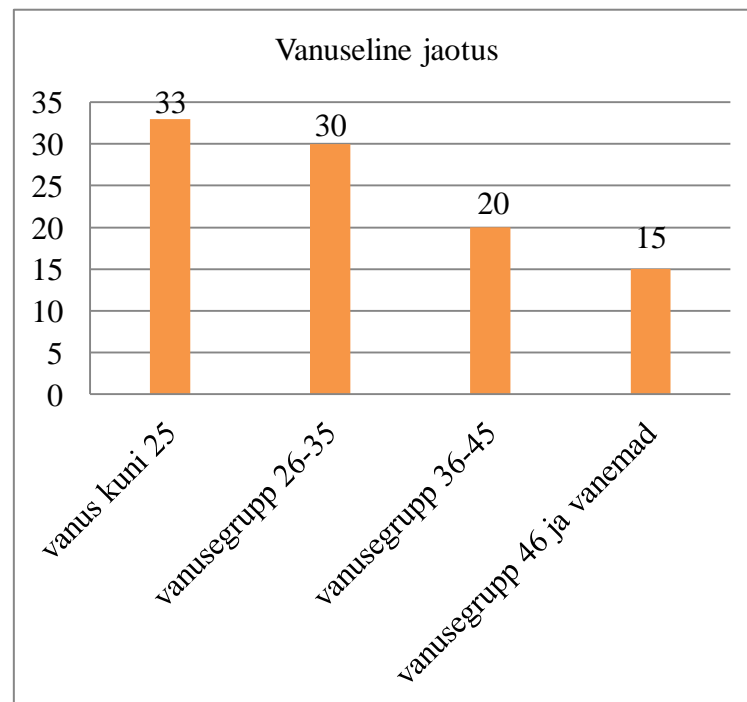
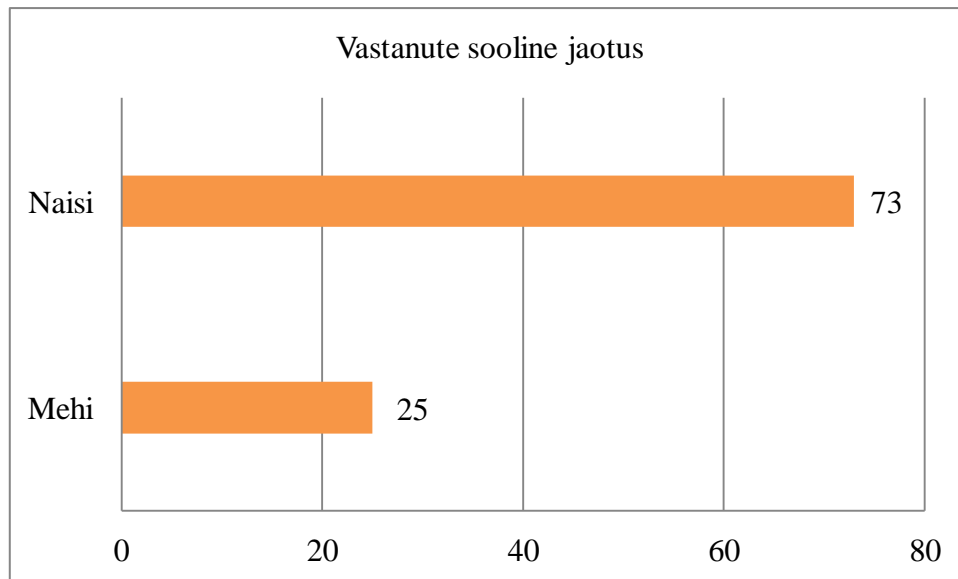
6. Kui teate mõnda uskumust, seoses eelnähtud ornamendiga, siis palun kirjutage sellest.

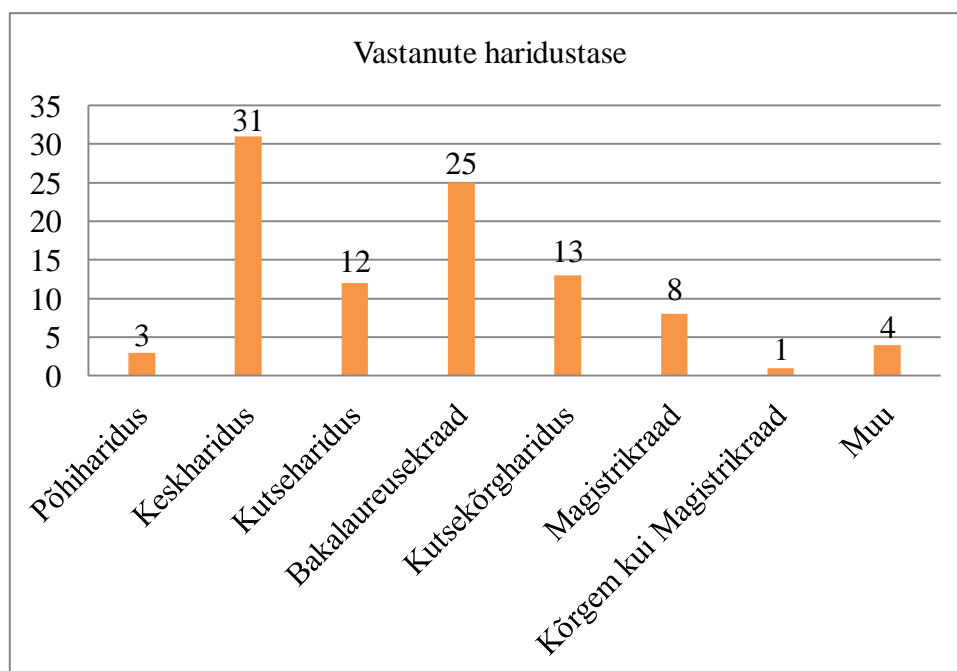
7. Millist tähendust või emotsiooni kannab eelnähtud ornament isiklikult sinu jaoks?
Palun kirjuta.

Lisa 4. Respondentide andmed

1. Küsitluses osalenute sooline jaotus. *Allikas:* Autori koostatud
2. Küsitluses osalenute vanuseline jaotus. *Allikas:* Autori koostatud
3. Küsitluses osalenute haridustase. *Allikas:* Autori koostatud

Lisa 5. Saanitekist inspireeritud ülerõivaste kollektsioon

